

A M. KIR. 13. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY TÖRTÉNETE AZ ANYAGI VEZÉRKARI TISZT SZEMSZÜGÉBŐL

1943—1944

A 2. magyar hadsereg Don-menti katasztrófája következtében az egész honvédség nagy személyi, de főként anyagi veszteséget szenvedett el. Ennek következtében az egész hadrendet az adott körülményeknek megfelelően kellett átszervezni. Az erre vonatkozó intézkedéseket és az új hadrendet a *HM 43.2000/eln. 1. a-1943.* számú rendelete tartalmazta.

Ez lényegében és elsősorban a seregtesteket érintette, mert az eddigi két ezredes könnyű hadosztályról áttértek a kevesebb számú de klasszikus, három ezredes gyaloghadosztály-szervezetre. (A többi alakulatokkal itt nem foglalkozunk.)

Az említett szervezési rendelet szerint a II—IX. hadtestnek egy-egy gyaloghadosztályt (pótalakulatokkal) kellett megszerveznie. Így az V., szegedi hadtest kiegészítő területén a 13. gyaloghadosztály került felállításra.

Az átszervezés tulajdonképpen kevés új alakulat felállításával, inkább az alárendeltségi viszonyok megváltoztatásával, felszerelés módosításával, valamint az anyagi anyaalakulatok részbeni megváltoztatásával járt. A 13. gyalogosztály hadi hadrendjét az 1. sz. melléklet tartalmazza. (124. o.; alakulat és fegyverzeti jelzések, térképjelek, rövidítések a 2. sz. mellékletben, 125. o.) Az 1. sz. melléklethez a következő kiegészítéseket szükséges csatolni:

1. A parancsnoki beosztásokban lévők nevét ma már lehetetlenség volna összeszedni, de a rendelkezésre álló kevés adatból a következő hiányos névsort sikerült összeállítanom:

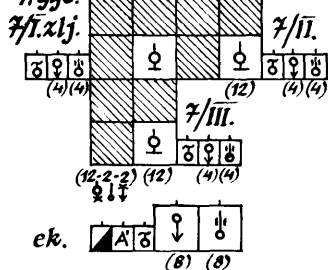
hadosztályparancsnok:	Dr. Hankovszky Gyula	vezérőrnagy
hadosztály gyalogsági parancsnok:	Tömöry Jenő	vk. ezredes
hadosztály tüzérségi parancsnok:	Blassman Mátyás	ezredes
hadosztály vezérkari főnök:	Boróczy Dénes	vk. őrnagy
hadosztály hadműveleti osztály- vezető (1. a.):	Nyíró Péter	vk. százados
hadosztály felderítési osztályvezető (1. b.):	Móré Andor	alezredes
hadosztály anyagi osztályvezető (1. c.):	Fabinyi József	vk. százados
hadosztály vezető hadbiztos:	Déry István	hadbiztos
7. gyalogezred parancsnok:	Tormássy-Szávits Sándor	százados
7. I. zászlóalj parancsnok:	Király Lajos	ezredes
7. II. zászlóalj parancsnok:	Micskey János	alezredes
7. III. zászlóalj parancsnok:	Vass Dezső	őrnagy
9. gyalogezred parancsnok:	Szász Ferenc	ezredes
20. gyalogezred parancsnok:	Lackovics Béla	ezredes
13. felderítő osztály parancsnok:	Krisai Károly	alezredes
13. tüzérosztály parancsnok:	Ostorharits Horváth Endre	százados
14. tüzérosztály parancsnok:	Vén Pál	alezredes
15. tüzérosztály parancsnok:	Somoskeőy László	alezredes
75. tüzérosztály parancsnok:	Dereánó Jenő	őrnagy

2. A 9. gyalogezred tulajdonosa a kormányzó volt, ezért ezredéből a mozgósítás után a 9. II. zászlóaljat rövidesen felhozták Budapestre a testőrség és a

A mozgósított 13. gyaloghadosztály hadrendje, 1944.

13. hop.
 13. gy. pk.
 13. tpk.
 törzs szd.
 zene szd.

7. gye.
 9.
 20.

1. sz. melléklet

a 20. gy.e-nél
4 cm helyett
(8/75)

13. feld. oszt. (4/4)
 13/1. kp. szd. (12-2-2)
 13/2. lov. szd. (12-2-2)
 pc. gk. szak. (4)

13. tü. oszt. (4/10-4/10⁵-4/15 cm)
 14.
 15.
 75.
 13. mé. szd.

v. ö. lgv. gá. ü.

55. v. xlj.

13. hir. xlj. (vex.) (rdd)

13. von. pk. táb. őrszd. ko. gp. szd. (12) lósz. kez. o. elm. o. sütő o. cü. o. táb. kór. f.

13/1. 13/2. seb. száll. gk. o. von. műh. szd. mű. o. hh. o.

von. csop. pk. tdk. o. 13/1-9. kó.

mű. xlj. szi. á. ló-ello.

ALAKULAT- ÉS FEGYVERZETI JELZÉSEK,
TÉRKÉPJELEK, RÖVIDÍTÉSEK

	<p>műút talajút vasút kisvasút hágó, templom épület</p>		<p>ország-határ sávhatárok települések szintvonal háromszögelési, magassági pont</p>		<p>víz, folyó csapát, sajtát szovjet</p>
	<p>lövész lovas kerékpáros gépkocsizó kocsizó</p>		<p>hiradó távbeszélő lőszér élelem süítő</p>		<p>(hadi)hid egészségügyi műhely mü. anyag személy ir. loellátó</p>
	<p>hadtest, hadosztály, dandár exred zászlóalj alosztály parancsnokságok</p>				
	<p>golyószóró géppuska nehézpuska aknavető gránátvető</p>		<p>páncéltörő ágyú nehéz ágyú ágyú (tü.) tarack köv. tarack</p>		<p>nehéz tarack légv. gépágyú tü. oszt. állásban erőd</p>
<p>Á. árkász alex. alexredes</p>	<p>HM. Honv. Min. hir. hiradó</p>	<p>o. oszlop oszt. osztály</p>	<p>csap. csapat csop. csoport e. exred ek. exredközvetlen ell. ellátó élm. élelmező eü. egészségügyi ezds. ezredes</p>	<p>ho. hadosztály hop. hadosztálypk. kir. kirendeltség ko. kocsizó köv. közvetlen</p>	<p>ö. önálló örgy. örnagy pc. páncélos pk. parancsnok pság. parancsnokság p. patak rúd. rádiós seb. sebesült SZ. szabvány adag szd. száxad szak. szakasz száll. szállító</p>
<p>feld. felderítő fh. felvételező hely fog. fogatolt</p>	<p>lgv. légvédelmi lov. lovas lősz. lőszér</p>	<p>T. tartalék adag tü. tűzér táb. tábori u. utász uvéd. utóvéd ü. üteg vörgy. vezérőrnagy zlj. zászlóalj</p>	<p>gá. gépágyú gk. gépkocsizó gv. gépvont. gr. gránát gy. gyalogos</p>	<p>M. mintájú mé. mérő mu. munkás mű. műszaki</p>	<p>n. honvéd hds. hadsereg hdt. hadtest hh. hadihíd hgy. hegyi</p>
2. sz. melléklet					

vár megerősítésére. Helyette a 9. gyalogezred második zászlóaljaként a 39/II. zászlóaljat állították be. A 39. gyalogezred a 9. gyalogezred ikerezede volt, de abból akkor csak ezt a zászlóaljat mozgósították, a többit csak később, a tábori póthadosztályhoz.

Jellemzésül, hogy a kormányzó védelmére felhozott előbb említett „megbízható” zászlóalj, de egyben az egész tisztikar beállítottságát mennyire nem ismerték, megemlítem, hogy ez a zászlóalj volt az, amelyik 1944. október 16-án parancsnokának, Mészáros István alezredesnek vezetésével elsőnek kötötte fel a nyilas karszalagot.

3. Az 1942-es könnyű hadosztályoktól több lényeges dologban különbözött:

A hadosztály tüzereje jelentősen megnőtt, mert már három gyalogezred került beállításra. A harcok részek több géppisztolyt kaptak, de még mindig elmaradtunk a német és különösen a szovjet hadseregtől. Az ezredek árkászszázadai helyett csak szakaszok maradtak, viszont a hadosztály közvetlenül rendelkezett egy három százados utászszázaljjal. A hatüteges tüzérezred helyett négy, háromüteges osztály került beállításra, ezenkívül egy mérőszázad. Az eddigi egy lovasszázad helyett egy viszonylag modern felderítő osztályt szerveztek. A híradó század helyett egy háromszázados zászlóaljat szerveztek. A vonat pedig a következőkkel gyarapodott szükségszerűen: öt kocsioszlop, egy vonat műhelyszázad, egy műszaki széroszlop, egy hadihídoszlop, egy tábori kórház és még egy sebesültszállító gépkocsioszlop; a sütőoszlop több kemencét kapott, egy loéllató oszlop, és egy személyirányító állomás.

A hadosztályparancsnokság is bővült a tüzér- és gyalogsági parancsnokkal, az utóbbi főként azért került beállításra, hogy szükség esetén külön, nagyobb harccsoportot vezethessen.

A másik két gyalogezredtől eltérően a 20. gyalogezrednél 7,5 cm-es, gépkocsizó nehéz páncéltörő ágyús század került ezredközvetlenként beállításra.

A hadosztály jellemzése

Mielőtt a hadosztály egészének jellemzésére rátérnék, át kell tekintenünk a lehetőség szerint bizonyos részleteket, melyekből a következtetéseket levonhatjuk és amelyek működését befolyásolták.

A személyi állomány összetétele és kiképzése

A hadosztály kiegészítését Pest- Pilis- Solt- Kiskun Megye déli részéről, Bács-Bodrog és Csongrád megyékből kapta. Az emberanyag kiváló volt. Általában jó testi felépítésű, jószándékú emberek érkeztek. A hangulat és a fegyelem a mozgósításkor és néhány hétig még jó volt, a foglalkozás szerinti megoszlás azonban már kevésbé, mert a kiegészítő terület mezőgazdasági jellegéből kifolyólag a legénység túlnyomó többsége földműves volt. A szükséglethez képest kevés volt az iparos, mesterember és szakmunkás. Ezért több gép, gépjármű, kezelőinek hiányos szakképzettsége miatt, hamar használhatatlanná vált. Emellett a javítási feladatok ellátása — a szakközégek hiánya, vagy alacsony képzettsége, illetve a javító alakulatok alacsony kapacitása mellett — nehézségekbe ütközött.

A hivatásos tiszteknek és tiszthelyetteseknek a tartalékosokhoz viszonyított aránya kedvező volt, mert a csapatoknál minden alosztályhoz jutott legalább egy-két hivatásos. A vonatalakulatoknál már rosszabb volt az arány.

A kiképzés általános foga jó volt, ami a háborús tapasztalatok intenzív felhasználásán alapult, bár ezen a téren sem használtak fel minden lehetőséget. A hadosztály több alakulata 1938 óta néhányszor volt már mozgósítva, így az emberek összeszoktak és többször adódott alkalom egyes kötelékben, harcserű körülmények közötti gyakorlatok végrehajtására.

Ezt az aránylag jó képet némileg lerontotta az, hogy a legénység mintegy 20%-a póttartalékos volt, akik csak rövidített kiképzésben részesültek, továbbá az a körülmény, hogy az új (részben zsákmányolt) fegyverek röviddel a mozgósítás előtt kerültek kiadásra. Ezek közé tartozott a dán eredetű Madsen golyószóró és géppuska, a 40 mm (francia) és a 7,5 cm (német) páncéltörő ágyú — valamint az augusztus elején rendszeresített kézi rakétavető. Az átképzéshez pedig, főként a tartalékosoknál, csak igen rövid idő állt rendelkezésre; tulajdonképpen a mozgósítás alatt kezdődött az új fegyverek ismertetésével és szoktató lövészetrel, továbbá a később megemlített harcgyakorlatokkal a felvonulási területen.

A nehéz fegyverek tűzvezetési módszerei jók voltak és be is váltak, a tűzér-ségé pedig világviszonylatban is kiváló volt, mert a Ternegg-féle löelemmegha-tározó műszerrel percek alatt lehetett tüzet áthelyezni és összpontosítani.

A hadosztály parancsnoka, közvetlen beosztottjai, valamint az egész tisztí és tiszthelyettesi kar képzettsége jó volt. Meg kell említenem azonban, hogy a 7. gyalogezred és a 13. tüzérosztály kivételével a többi alakulatoknál kevesen vol-tak, akik saját haditapasztalatokkal rendelkeztek.

Fegyverzet, lőszer

A hadosztály fegyverzet- és lőszerellátását az alábbiakban ismertetem:

Fegyver	Űrméret	Minta	Korszerűség	Lőszerellátás
Pisztoly	9 mm	39 M.	jó	szűkös
Géppisztoly	9 mm	43 M.	jó	igen szűkös
Puska	7,92 mm	43 M.	jó	jó
Golyószóró	7,92 mm	Madsen	jó	jó
Géppuska				
(állványos gsz.)	7,92 mm	Madsen	jó	jó
Nehézpuska	20 mm	36 M.	rep. gr. jó	jó
			pct. gr. hatástalan	jó
Páncéltörő ágyú	40 mm	francia	rep. gr. jó	jó
			pct. gr. hatástalan	jó
Páncéltörő ágyú	7,5 cm	41 M.	igen jó	jó
Gránátvető	50 mm	39 M.	jó	jó
Aknavető	81 mm	36/39 M.	igen jó	igen szűkös
Könnyű tarack	10 cm	14/A M.	jó	szűkös
Könnyű tarack	10,5 cm	37 M.	igen jó	jó
Közepes tarack	15 cm	14/39 M.	igen jó	jó
Légvédelmi gépágyú	40 mm	36 M.	jó	jó
Páncéloköl			igen jó	jó
Rakétavető	8,8 cm		igen jó	jó
Kézigránát		csapódó	igen jó	igen szűkös
Kézigránát		időzített,	igen jó	igen szűkös
		nyeles		

Külön meg kell említenem, hogy a pisztoly-, géppisztoly-, lőszer-, aknagránát-, és kézigránátellátás annyira hiányos volt, hogy a hadosztály-lőszertiszt

legtöbbször a törzsnél tárolta azt a keveset, ami volt és a kritikus helyzetben lévő csapatoknak küldte ki.

A tüzérségi lőszerre vonatkozólag ugyanígy meg kell említenem, hogy a könnyű lövegek részére napi maximumként 25, a közepeseknél 5 lövedék felhasználása volt engedélyezve. Ennél több kilövésére a hadtest tüzérparancsnok engedélye volt szükséges.

Műszaki és híradócsapatok

A műszaki alakulatok felszerelése nem volt a legkorszerűbb, de így is igen sok feladatot oldottak meg kiválóan, harci feladatokkal együtt. Hiányosságként meg kell említeni, hogy a gyalog menetelő utászalakulatoktól nem lehetett elvárni a nagy testi megerőltetést igénylő munkák gyors elvégzését. Célszerűbb lett volna az utászszázalóaljak nagyobb gépesítése, a műszaki oszlop létszámának és gépparkjának rovására is.

A távbeszélő és híradócsapatok kiképzése és anyaga jó volt. A hadosztály hírendszere az utolsó percekig jól működött. Igen jó lett volna, ha kisebb súlyú, modernebb rádióállomásokkal rendelkezünk volna.

Élelmezés, ruházat

Az élelmezéssel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a mozgósítás és a felvonulás alatt igen jó volt és később is, néhány zökkenővel, kielégítőnek tűnt. A vasúti szállítás megkezdése előtt minden alakulat 8 sz. és 1 T. adagot vételezett fel, sok tartósított húsáruval, ami a későbbiekben segített javítani az élelmezést. A helyszíni beszerzés, ami gyakorlatilag csak a Kárpátokon belül volt lehetséges, az élelmezést változatossá tette.

A védőállásban a hadosztály német ellátást kapott. Ehhez magyaros pótlékok járultak, mint: cigaretta: paprika, ecet, só, szalonna. Baj lényegében, 8—10 napig, csak a kenyérellátással volt, mert a németek másként örölt lisztet adtak, amiből eleinte csak ragacsos, rossz kenyeret tudott a sütőoszlop előállítani. Végül is német pékek mutatták meg, hogy az ő lisztjükből hogyan kell jobb minőségű kenyeret sütni, de a magyar minőséget és ízt sohasem lehetett elérni még így sem. A vállalkozások résztvevői külön pótlékban részesültek: rum, fekete, cigaretta, dupla húsadag. Ami az egész élelmező szolgálat legnagyobb bajaként jelentkezett, az a szemestakarmány és a széna utánszállításának közel kéthetes kiesése volt, a németek hibájából. Ez alatt az idő alatt a bőséges abraktakarmányhoz szokott lóállomány nagy része a használhatatlanságig legyengült.

A ruházat az akkori haditapasztalatoknak megfelelően már nem volt korszerű (pl. a hosszú köpeny) és az anyagok minősége is kívánnivalókat hagyott maga után. A téli hadviselésre pedig, mint az előző évek eseményei bizonyították, az a ruházat nem volt alkalmas.

Egészségügy

Egészségügyi téren a hadosztály igen jól állt. A jól táplált, egészséges bevonuló tartalékosokból az éppen meg nem felelő állapotúakat még a mozgósítás alatt sikerült kicserélni. Mindenki részesült védőoltásokban és elemi egészségügyi, valamint elemi elsősegély-oktatásban. A csapategészségügyi beosztásokban lelkiismeretes, jó orvosok és személyzet, az egészségügyi szakalakulatoknál pedig kiváló sebészek szolgáltak. (Köztük néhány ismert klinikai szaktekintély is.)

A mozgósítás kezdetétől mind a csapat, mint az egészségügyi alakulatok személyzete nagy súlyt helyezett az általános higiéniaára, amely kiterjedt a konyhák, ételmezési alakulatok, ellenőrzésén át a személyi tisztálkodásig és a latrinákra. A védőállás elfoglalása után rövidesen megkezdődött néhány melegvizet szolgáltatató fürdő (szauna) építése.

A hadosztály szállító eszközei

Amit a hadosztály személyi állományával kapcsolatban említettem, még inkább vonatkozott a lóállományra, mely az ország legjobb lótenyésztő körzeteiből (Mezőhegyes, Makó, Hódmezővásárhely és Bács Megye) származott.

A bevonultatott, illetve felvásárolt lovak szerszámzatával és az országos járművekkel kapcsolatos problémák elsősorban Kecskemét környékén adódtak, mert mint már említettem, a 7. gyalogezred és a 13. tüzérosztály 1942-ben már részt vett a hadműveletekben.

A nehézségek általában abból adódtak, hogy sokan a legrosszabb lovaikat hozták be, rossz szerszámokkal és járművekkel. Ebben persze az is közrejátszott, hogy a háborús hiányok miatt a bőr- és egyéb javítóanyag nehezen volt beszerezhető.

A lóállománynál a nehézségeken könnyen lehetett segíteni, mert a meg nem felelőket a jöltáplált Bács megyei lovakra ki lehetett cserélni. A szerszámokat és járműveket azonban a csapatoknak saját embereikkel, de mert azok nem győzték, polgári szíjgyártó-, kovács- és bognárműhelyek segítségével kellett, illetve kellett volna hadihasználható állapotba helyezni. Erre azonban az idő kevés volt és egyes alakulatok menetkészültsége még a vasúti berakodáskor sem érte el a 100%-ot.

A gépjárműállomány sem mennyisége, sem minősége tekintetében nem volt elegendő egy ilyen nagy kötelék feladatainak megoldásához. Ma már leírni is furcsa, hogy a hadosztály az eredetileg tervezett kettő helyett csak egy szállító tehergépkocsioszloppal rendelkezett. Ez is vegyes volt, mert 10 db 3 tonnás Opel Blitz (benzines) és 10 db 3 tonnás Klöckner (diesel) tehergépkocsiból állt.

Ebből a kellemetlennek tűnő körülményből azonban, mint később látni fogjuk, nagy előnyünk is származott.

A tehergépkocsioszlop minden járművét mindvégig sikerült üzemképes állapotban tartani. Ezt úgy lehetett elérni, hogy már a kirakáskor személyesen közöltem minden gépkocsi 2—2 vezetőjével, hogy a járművük állapotáért ők felelősek; amennyiben a gépkocsi mulasztás miatt kiesne, vezetőik bíróság elé kerülnek, míg akik mennek, minden lehetséges kedvezményt megkapnak (előléptetés, külön élelemdag, kisebb szabadság stb.). Bizonyos teljesítmény után a gépkocsivezetők automatikusan külön jutalmat kaptak. Mindezek nagyon hasznosnak bizonyultak és a gépkocsivezetők megértették, hogy jórészt rajtuk múlik bajtársaik ellátásának sorsa.

A tényleges állományból származó gépjárművek mind állapot, mind célszerűség szempontjából jók voltak. Annál kevésbé mondhatjuk el ezt a parancsnoki gépkocsikról, amelyek mind bevonultatott magán-személyautók voltak. Ennek hátrányait bővebben nem szükséges felsorolni, elég csupán a sokféle típusra, lefutott köpenyekre, a hiányos alkatrész- és szerszámfelszerelésükre utalnom.

Ebben az elég szomorú képből már az is nagy segítséget jelentett, hogy a gyalogezredeknek is volt egy-egy saját, tényleges állományból származó tehergépkocsijuk, amivel a felvételezéseknél sok nehézséget át lehetett hidalni.

Külön ki kell térnem az egészségügyi alakulatok gépkocsiállományára. Az egészségügyi oszlopnak ugyanis csak az egyik részlege volt gépkocsizó, a másik részleg és a tábori kórház nem. Az utóbbi áttelepítése sok nehézséggel is járt, amikor már betegek is voltak.

A két sebesültszállító gépkocsioszlop közül csak egyik állt szabványos járművekből, a másiknak bevonultatott nagyobb típusú személygépkocsijai voltak, amelyekben fekvő sebesülteket alig lehetett szállítani.

Az üzemanyagellátásra vonatkozóan a hiányos, vagy szűkös szó nem elég jellemző. Jóformán állandó *gépjárműtilalom* volt, kivéve az egészségügyi járműveket és a legfontosabb szállítási feladatokat.

Az üzemanyagnélkülözést hosszú időre megoldotta egy bátor és fiatal tiszt leleményessége, valamint egy szerencsés cserelehetőség, amiről később lesz szó.

Áttekintve az eddig felsoroltakat, meg kell állapítanunk, hogy az általunk korszerűnek hitt hadosztály a háború ötödik esztendejében, elsősorban felszerelése miatt, nem felelt meg a követelményeknek.

Röviden összegezve ugyanis:

- igen kevés volt a kézi automatafegyver;
- kevés volt az aknavető;
- a nehézpuskák és 40 mm-es páncéltörő ágyúk jóformán hatástalanok voltak a modern páncélosok ellen;
- a lőszerellátás, mint már említettük, egyes fajtákban igen szűkös volt;
- a tüzérségnél nem volt célszerű a háromfajta lövegemből álló osztályszervezés és a kizárólagosan fogatolt vontatás.

Az utászászlóaljra vonatkozóan már említettem a gépesítés hiányosságait.

A hadihídoszlopot célszerűbb lett volna csak magasabb seregtestekhez szervezni és esetenként a szükséges helyre beosztani. Így csak kolonc volt a hadosztály nyakán.

Végül, de nem utolsósorban, ismételnem ki kell térni a gépesítés hiányosságaira. Először is mert a fogatolt szállító járművek nagyszámú lovai részére hatalmas mennyiségű lőtápot kellett előteremteni és utászállítani, továbbá, mert a fogatolt oszlopok igen hosszúak, lassúak, kis teherbírásúak és rendkívül érzékenyek voltak. Egy-egy felvételező helynél, mozdonyállásnál, vagy útszűkületnél a tömörülő járművek között minden légitámadás, de még a tüzérségi zavaró tűz is nagy veszteségeket okozhatott.

Menet és előnyomulás alatt a felvételező helyek általában csak lépcsőzetesen tudják a mozgásban lévő csapatokat követni. Tehát a felvételező csapatjárműveknek hátra kellett menni és onnan megrakodva utolérni csapataikat. Ez még gyalog menetelő alakulatoknál is csak eggyel nagyobb menetsebességű szállító járművekkel volt lehetséges. Márpedig a megterhelt járművek hadművelési területen általában leromlott utakon, terepen, vagy hegyes terepen fokozott ütemben nem közlekedhettek.

Szerencsére a 13. hadosztály csak egy hosszabb menetet hajtott végre, ez alatt pedig néhány sikerült szükségmegoldás áthidalta a nehézségeket.

Ezzel kapcsolatban kell megemlítenem, hogy 1944 augusztusában, amikor az általunk felváltott német hadosztálynál megbeszéltük a részleteket, nagyon imponált a hadosztályunk 18 ezer fős létszáma, de a közel hatezres lólétszámot sehogysem akarták elhinni. Nem volt nehéz megjósolni, hogy az anyagi ellátásban a lőszer mellett a lótáp fogja a legnagyobb nehézségeket okozni.

Események a mozgósítás előtt

Az 1943. év második felében a hadosztálynál végrehajtották az átszervezést, ami a bizonyos anyagcsoportokban mutatkozó hiányok miatt elég nehézkesen ment. Erre jellemző, hogy 1943 novemberében az anyagi menetkészültségi elbírálásnál az alakulatoknak mindössze kb. a 25%-a volt 100%-os, kb. az 50%-a 75–80%-os, kb. a 25%-a pedig 50–60%-os.

Ennek felterjesztése alapján a HM fokozatosan, de gyorsabb ütemben utalta ki a még hiányzó anyagot.

Minden alakulatnál folyt a szokásos kiképzés, amelyben már nagyobb súlyjal jelentkeztek a haditapasztalatok. Ez elsősorban és főként a vegyes kötelek éleslövészetében és a táborigény munkák fokozott gyakorlásában állt.

Az elméleti kiképzés terén nagy jelentőségű és igen hasznos volt 1943 telén egy-egy háromnapos harcászati, illetve anyagi alkalmazó megbeszélés (hadijáték) megtartása.

Az előbbi a hadosztály vezérkari főnök, Boróczy Dénes vk. őrnagy tartotta, az utóbbit Lőte Lajos vk. százados. A csapathadijátékon részt vettek az összes törzsek és csapatok mozgósítási beosztás szerinti tényleges és tartalékos tisztjei, alosztályparancsnokig bezárólag.

Az anyagi hadijátékon ugyancsak az összes csapatparancsnokok, segédtisztok, anyagi tisztok és a hadosztály vonatainak hadibeosztás szerinti valamennyi tisztje, alosztályparancsnokig bezárólag, részt vettek.

Az év második felétől egészen a hadosztály 1944 nyári elvonulásáig Bács Megye fontosabb határ menti helyiségeiben, nagyjából a Duna és Tisza mentén egymást váltva a 9. és a 20. gyalogezred, valamint a 14., 15. és 75. tüzérezredalakulatok mozgósított alakulatai átlag 3 hónapra voltak kihelyezve.

1943–1944 telén folyt a rendszeres kiképzés, majd bekövetkezett az emlékezetes és szerencsétlen március 19.

Aznap hajnalban kb. 5 órakor riasztották a HM-ből az V. hadtestparancsnokságot és a hadtestparancsnok, Platthy Pál altábornagy legszűkebb munkatársaival közölte, hogy a németek megszállják az országot, a csapatokat riadóztatni kell és együtt tartani.

Ekkor megszakadt Budapesttel az összeköttetés és csak néhány óra múlva állt helyre, akkor is csak annyi utasítás jött, hogy a németekkel nem szabad harcba keveredni.

A hírt általános megdöbbenés fogadta. Részemről nemrég kerültem a hadtestparancsnoksághoz és előjáróim, valamint munkatársaim beállítottságát alig ismerhettem. A hadtestparancsnokról, aki a körülfutás után a budai ellenállásban szerepelt, tudtam, hogy adoptált fia már a jugoszláv oldalon van. De róla is csak azt láttam, hogy tanácstalan.

Az említett két HM-utasítás után minden alakulat riadókészültségben volt. Sokféle kérdés, javaslat érkezett a hadtestparancsnoksághoz. Volt olyan alakulat, amelyik elindult, hogy megszállja a Szeged város számára kijelölt állásait. Javaslatok jöttek a fegyverzet és gépjárművek elrejtésére, de sehonnan semmi parancs.

Nem vagyok hivatott a március 19-ével kapcsolatos események kommentálására. Arra azonban vállalkoznom kell, hogy az V. hadtest, tehát a 13. hadosztály területén történeteket érintsem.

9 óra tájban a hadtestparancsnok engem küldött ki személygépkocsin, hogy a szabadkai és az újvidéki helyzetéről tájékozódjam. Szabadkáig — és ott a városban is — mindenhol mély csend volt, vasárnap lévén a lakosság is otthon tartózkodott. Az első német egységgel, egy könnyű páncélvonattal, az Újvidék-Szabadka vasútvonal mentén találkoztam, amint északi irányba haladt. Az egyik őrháznál lévő, öreg póttartalékosokból álló őrség parancsnoka jelentette, hogy a páncélvonat lassan elhaladt mellettük, hogy ellenőrizze, nincs-e a vasútvonal elaknásítva.

A Ferenc-csatorna tájékán találkoztam egy lazán menetelő német gyalogos alakulattal. Akkor sem állított meg senki.

Annál szomorúbb volt a helyzet Újvidéken, amelyet már előzőleg teletömtek volksbundistákkal és ezek közreműködésével gázolták le a hídnál ellenálló határvasdász őrséget, valamint szállták meg a város fontosabb pontjait. A „magyar” állomásparancsnok főtörzskapitány még azt is eltűrte, hogy irodája előtt fegyveres volksbundisták őrködjenek.

Visszafelé menet déltájban értem utol a szabadkai állomáson a már említett páncélvonatot. Ezen tartózkodott a bevonuló német alakulatok parancsnoka. Fülkéjébe lépve Vaskorona Rendjéről és más k. u. k. kitüntéseiről láttam, hogy osztrák tiszttel van dolgom. Ő maga tört magyarsággal és németül közölte velem, hogy a délről jövő megszálló csapatok parancsnoka. Elmondta, hogy alakulatai egy leharcolt, gyenge hadosztály részei, melyet a Szeged—Szabadka vonalig terjedő országrész megszállására vezényeltek.

Amikor segédtisztje kiment, karjait széttárva méltatlankodva közölte: nagyon sajnálja, hogy mint a Monarchia volt tisztjét, őt küldték ki erre a szégyenteljes feladatra és részéről teljes jóindulatáról biztosított.

Annyit mindenesetre megállapítottam, hogy az V. hadtest (illetve a 13. hadosztály) területére bevonuló német csapatokat — akkor — békeállományú helyőrségek is könnyen meg tudták volna állítani. Szervezett ellenállásra persze már késő volt gondolni.

A 13. gyaloghadosztály mozgósítása és kiszállítása az 1. hadsereg hadműveleti területére

1944 tavaszán az 1. magyar hadsereg, mely a Kárpátok előterében harcolt, újabb feladatot kapott, ami tulajdonképpen azt célozta, hogy a kettészakított Észak- és Dél Ukrajna német hadseregcsoportok között állítsa helyre az összeköttetést. A hadsereg támadási parancsot kapott Ottynia és Sztanyiszlav irány-nyal, melynek végrehajtása közben július 23—26. között maga is kettészakadt.

Ekkor vált szükségessé a 6., 10., és 13. hadosztály mozgósítása és felvonul-tatása az arcvonal mögé, hogy a Kárpátok legfontosabb hágóit biztosítani le-hessen, nehogy meglepetések érjenek, továbbá, hogy a megtépázott seregteste-ket alátámasszuk.

Ezután, mint ismeretes, meggyorsultak az események. Elkezdődtek az ország területe elleni légitámadások, melyekből kettő részben Szegedet is érte.

Ekkor mozgósították a 13. hadosztályhoz tartozó V. légvédelmi gépágyús üteget.

Ezt követte július elején a hadosztálytörzs, majd 1944. július 18-án a HM 14.300./Eln.1.b.—1944. sz. rendeletével az egész hadosztály mozgósítása. A mozgósítás kezdete július 25-én 0 órára, a menetkészültség elérése július 28-án 24 órára volt elrendelve.

A mozgósítási rendeletet elsőként a hadosztályparancsnokság intézkedése követte, amely az új fegyverzettel kapcsolatos teendőket tartalmazta. Szinte a bevonulással párhuzamosan el kellett kezdeni az anyagismeret és a kezelés oktatását és elvégezni a szoktató éleslövészetet.

Erre a kiképzésre csak nagyon rövid idő jutott, mert július 29-én már meg-jelent a vasúti szállításra vonatkozó intézkedés. E szerint az első berakási nap augusztus 1-re, az utolsó augusztus 12-re volt kitűzve.

A fentiekkel kapcsolatban utasítottak minden alakulatot, hogy a menetké-szültséget minden igénybe vehető eszközzel érvék el, a szükséges vételezéseket fejezzék be, mert a még hiányzó anyagokat már csak a felvonulási területre fogják a felállító alakulatok kiszállítani.

A vasúti szállítás főútvonala Kiskunfélegyháza, Cegléd, Szolnok, Hatvan, Miskolc, Sátoraljaujhely és Csap volt. Csak néhány szerelvényt kellett Nagy-várad—Debrecen felé kitérővel elirányítani.

A szállítás időtartama átlag 24 óra volt és a vasúti szervek kitűnő munká-jának, valamint a csapatok fegyelmezett, begyakorolt tevékenységének ered-ményeként hibátlanul zajlott le a kirakodással együtt. Szerencsére légitáma-dás az egész idő alatt nem történt.

A szállítási parancs kiadása után a hadosztály gyalogsági parancsnoka egy szállásszabályozó törzsszel gépkocsival előre ment Beregszászra. A hadosztály ugyanis augusztus 2-től az 1. hadsereg kötelékébe, a III. hadtest parancsnok-ságának alárendeltségébe lépett. A III. hadtest parancsnoka Aggteleky Béla altábornagy volt, alárendelt hadműveleti egységei: a 6., 10. és 13. hadosztály. A hadtestparancsnokság addig tulajdonképpen mint közigazgatási hatóság mű-ködött, akkor mozgósították és kapta meg közvetleneit is. Ez az alárendeltség azonban csak néhány napig tartott, mert a 13. hadosztály augusztus 31-től már a XLIX. német hegyi hadtesthez tartozott, melyet az előljáró német parancs-nokság, az „Armeegruppe Heinrici” már előbb az 1. magyar hadseregparancs-nokságnak rendelt alá. Kötelékébe É-ről D-re, sorrendben a 101. német hegyi, a 359. gyalog- és a 100. német hadosztályok tartoztak és a Hunyadi-állásban rendezkedtek be védelemre.

Az 1. hadsereg arcvonalán ekkor aránylag nyugalom volt, befejeződött a seregtestek átszervezése és még nem voltak érezhetőek a szovjet hadsereg Iasi és Kisinyov körzetében, hatalmas erővel indított támadásai.

Az első alakulatok augusztus 2-án érkeztek meg a kirakó körzetbe, azaz Csap, Bályu és Beregszász, valamint néhány kisebb, de rámpával rendelkező

közbeeső vasútállomás területére. Ezeken már várták őket a szállásszabályozó törzs közegei az elhelyezésre vonatkozó intézkedéssel.

A gépágyús üteg azonnal bekapcsolódott az 1. hadsereg légvédelmi hálózatába.

A hadosztály maga a Munkács D., Beregszász É. és Bályu K. közti háromszögben helyezkedett el, 4 vegyes kötelékből álló szálláscsoportban. A csapatok nagyjából a Beregszász—Munkács műút mentén és a közeli községekben helyezkedtek el, a vonat ezektől nyugatra. A hadosztályparancsnokság Makkosjánosin települt.

Az elhelyezési viszonyok igen jók és kényelmesek voltak, bőséges helyszíni beszerzési lehetőségekkel az egykori Szernye mocsár területén fekvő gazdag községekben.

A szálláskörletekben egyelőre elegendőnek látszott telep- és külső szállás-örségek felállítására. A legsürgősebb teendő a menetkészültséget még befolyásoló hibák kiküszöbölése, az éleslövészet folytatása volt. Még sikerült egy vegyes fegyvernembeli éleslövészettel kombinált harcgyakorlatot is lefolytatni.

Alig rakodott ki augusztus 13-án az utolsó vonatalakulat, már megjelent az újabb menetintézkedés, amely szerint a hadosztályt kétnapos menetben Dolha, Bilke, Ilosva, Beregújfalva körzetébe, a környező községekbe, illetve erdőkbe kellett átcsoportosítani. A hadosztályparancsnokság Iloncára került.

Ezt a mozgás öt vegyes menet-, illetve szálláscsoportban hajtottuk végre. A menet alatt már több nehézség adódott: elsősorban a menetvonalunkat Beregkisújfalvánál keresztezte a Tisza völgyéből ÉK-re, a Ung völgyébe menetelő 6. gyaloghadosztály.

A forgalomszabályozást magasabb parancsnokságok irányították, azonban vagy az intézkedések nem voltak világosak, vagy a közegek nem álltak a helyzet magaslatán, de számos vita és komplikáció adódott a kereszteződés helyén. Ehhez hozzájárult még a menetfegyelmet be nem tartó alakulatok hibájából keletkező tömörülés.

Az átcsoportosítás célja az volt, hogy a hadosztály embereit, akiknek egy része hegyeket még nem is látott, legalább gyorsított hegyi kiképzésben lehessen részesíteni.

Ennek első lépcsője a hegyes, erdős terephez való szoktatás volt. Következett az éleslövészet a hegyvidék sajátosságának figyelembevételével. A legfontosabbak azonban a harcsoportokban végzett gyakorlatok voltak, különös tekintettel a védelemre.

Teljes védőállásokat kellett létesíteni és berendezni harcálláspontok, támpontok, fedezékek, lövészposták, valamint közlekedő árkok kiépítésével. Gyakorlat tárgya volt még a tartalékok elhelyezése és mozgatása, ellentámadás, összeköttetés, élelmezés harcszerű viszonyok között. Ezt csak úgy lehetett végrehajtani, hogy az alakulatok legalább egy teljes napot a kiépített védőállásban töltöttek el.

Az idő rövidege azonban nem sok lehetőséget engedett a hegyi kiképzésre, mert augusztus 21-én az egész hadosztály megkezdte felvonulását, éjjeli menektekben, a Kárpátok előterébe.

Menetvonalak:

a 7. gyalogezred parancsnokának csoportja részére Szolyva, Hársfalva, Osszatelep, Volóc, Beszkid hágó, Lavocsnén át Hrebenow területére;

a 9. gyalogezred parancsnokának csoportja részére Szolyva, Alsóverecke, Vereckeai hágó, Koziowán át Korostow területére.

a 20. gyalogezred parancsnokának csoportja az előbbi menetvonalon Tucholka területére menetelt.

A hadosztályvonatnak, ugyancsak az előbbi menetvonalon, a Vereckeai hágó környékét, Verebes, Klimiec és Tucholka területét kellett elérnie.

A menetcélok elérése az indulási sorrendnek megfelelően augusztus 24-re, illetve 25-re volt kitűzve.

Ennél a menetnél jelentkeztek először nagyobb mértékben az alföldi emberek és lovak számára az igazi nehézségek a Kárpátok meredek szerpentinjein. A nehézségeket csak fokozta, hogy a meneteket éjjel kellett végrehajtani, sok túlerhelt járművel.

Az utász- és árkásalakulatok jól előkészítették javításokkal és jelekkel az utakat. Segítségét is nyújtottak a nehezebb terepszakaszokon, ezenkívül minden jármű mellé 2 segítő honvédet osztottunk be. Ennek ellenére is előfordult, hogy több jármű fölborult a meredek utakon.

A menet nagyobb bajok nélkül ment végbe, a kitűzött célokat mindenhol időben elérték. A szovjet légitevékenység ekkor még elég szórványos volt, többnyire felderítő repülésekre szorítkozott, kivéve Volóc és Lavocsne területét, melyeket több bomba- és alacsonyítámadás ért.

A hadosztály anyagi szolgálata tulajdonképpen ekkor kezdett működni. Eddig ugyanis minden vételezést és betegleadást stb. az 1. hadsereg Beregszász körül települt intézeténél lehetett lebonyolítani.

Elsőnek az élelmező oszlop egyik, gépkocsin előre szállított részlege települt Volócon, jóformán hadosztály elővédjét képező felderítőosztály mögött menetelve. Vele együtt települt a sütőoszlop két kemencerészlege, melyeket, minden előírás ellenére, fogatolt vontatás helyett, gépkocsivontatással küldtünk előre kipróbálás végett. A kísérlet kellő óvatossággal és előkészítéssel jól sikerült. Így ezek két nappal előbb megkezdheték működésüket. Mindez a hadosztályparancsnok tudta nélkül történt. Ez a látszólag lényegtelen epizód azért említésre méltó, mert egy igen kellemetlen következményekkel járó helyzetből mentette ki az anyagi szolgálatot.

A menet megkezdésekor ugyanis az anyagi osztály egy élelmező típusvonatot (több napi Sz adagból és lótabból feltöltött vasúti szerelvény) kért augusztus 22-re a volóci állomásra, egy teljes Sz és kétnapi kenyéradaggal, hogy a csapatok élelmezését kiegészítse. („Sz” = a hadi élelemadag, azaz 7000 g kenyér, 300 g hús, 54 g kávékonzerv, 200 g főzelék, 20 g só, 1 g paprika, 20 g rántásliszt, 20 g zsír, 1 g zöldség, 5 g hagyma, 2 cl ecet, 5 g dohány, összesen 1,4 kg.)

A típusvonat azonban még 22-én délben sem érkezett meg. Érdeklődésünkre a vasúti közegek Munkácsig minden állomást visszakérdeztek, de sehol nem tudtak róla semmit. Nem is érkezett meg soha, mert mint később kiderült, az 1. hadsereg hadbiztosságán valakinek az volt a véleménye, hogy a hadosztály már úgylis német alárendeltségbe lépett, gondoskodjanak ők rólunk.

Így azonban a már telepített felvételezőhely ki tudta elégíteni az ott jelentkező alakulatokat, legfeljebb kenyér helyett kétszersültet tudott kiadni.

Védelem a Hunyadi-állásban

A hadosztály már a menet megkezdésekor német alárendeltségbe lépett, és pedig a XLIX. német hegyi hadtest kötelékébe.

A hadosztályparancsnok és szűkebb törzse előre ment Annabergre a német hadtestparancsnok, von Le Suire altábornagy harcálláspontjára. Itt kapta meg feladatát, amely szerint a 359. német hegyi hadosztályt kellett addigi állásaiban felváltania.

A felváltás részleteinek megbeszélésére az említett német hadosztályparancsnokság harcálláspontjára mentünk előre.

A védőállás átvétele és a védelemre való berendezkedés a következők szerint történt: (Főellenállási vonal és sávhatárok a *3. sz. mellékletben*, 137. o.).

A hadosztályhoz jobbról a 10., balról a 101. német hegyi hadosztály csatlakozott.

A hadosztály két védelmi csoportot alkotott, süllyal a jobbszárnyon.

Jobbról a 7. gyalogezred parancsnokának csoportja (az egész 7. gyalogezred, a 20. nehéz páncéltörőágyús század, a 20. aknavető század, két utászszakasz.)

Balról a 9. gyalogezred parancsnokának csoportja (a 2/3 9. gyalogezred és egy utászszakasz.)

Tartalék a 20 III. zászlóalj Swietostaw D. területén, feladata a hadosztálynak ujonnan alárendelt 26. nehéz páncéltörőágyús századdal együtt az Opor és az Orawa folyók találkozásánál a völgyek lezárása.

A 13. felderítő osztály kerékpáros százada és közvetlenei reteszállást foglaltak Korostow DNY-on.

A 9 III. zászlóaljnak a szomszéd hadosztály sávjában, Bachnowate területére kellett menetelnie, annak megerősítésére.

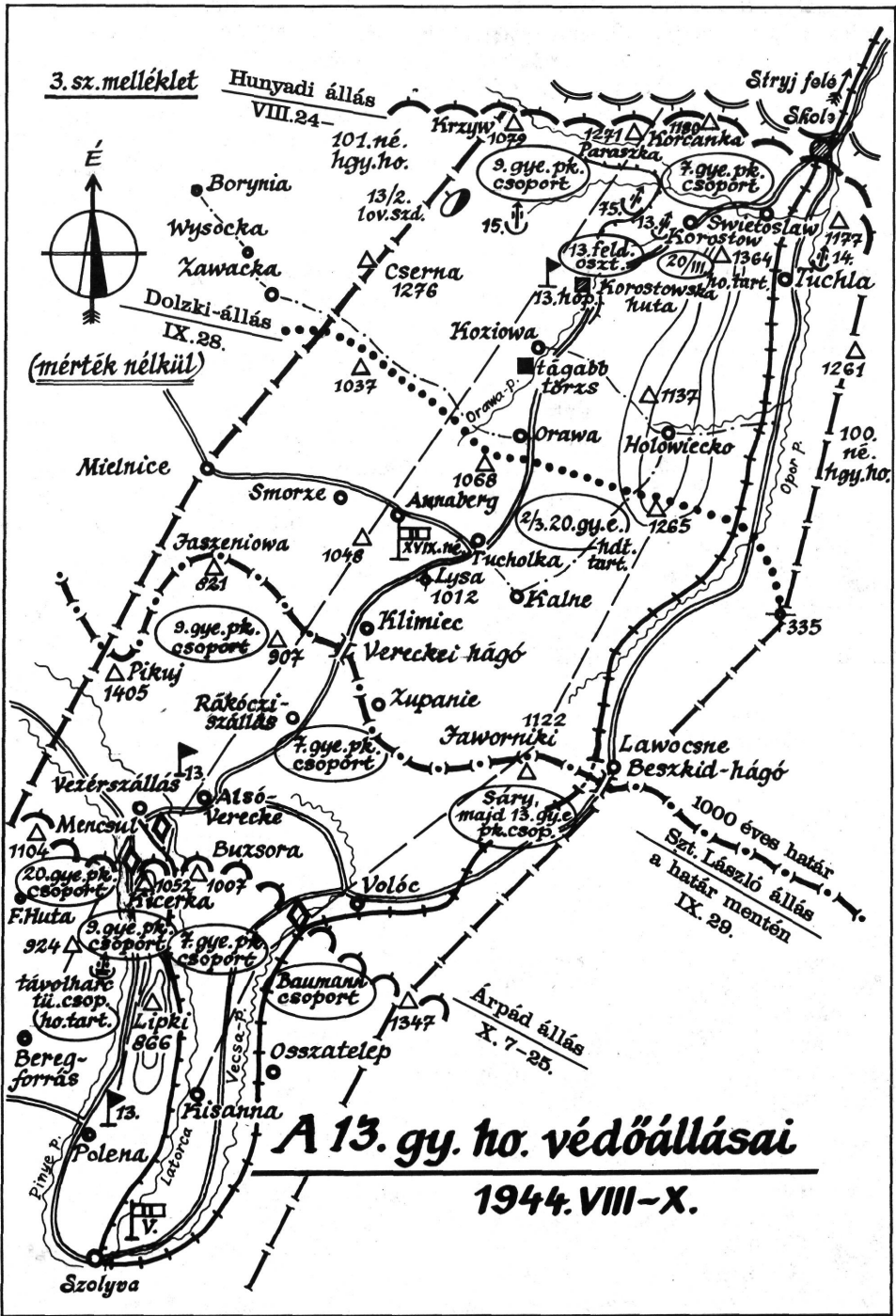
A 13 2. lovasszázad a hadosztály balszárnyát biztosította a Butywla patak völgyében, ahol gyakori járőrtevékenységgel kellett az erdős területet átfésülnie.

A 13. hadosztályparancsnokság szűkebb törzse Korostowska után települt. (Érdekességként megemlítem, hogy az elhelyezésre szolgáló épület egy Ribbentrop külügyminiszter részére készült kényelmes, emeletes, tökéletesen berendezett vadászház volt, melléképületekkel és vízvezetékkel.) A tágabb törzs Koziowára került. A 2/3 20. gyalogezred Tucholka területén hadtest tartalék volt.

A felváltáshoz a csapattest-parancsnokokat augusztus 24-re előrerendelték a felváltandó német egységekhez. Itt megkapták a szükséges tájékoztatást a védőállás részleteit illetően, (főellenállási vonal, támaszpontok, harcálláspontok, figyelő, közlekedőutak stb.) Átvették a már felderített célok adatait, löelemeit. A hadosztály-tüzérparancsnok ezeknek a kiindulási pontoknak alapján készítette el az új tüztervet.

A 13., 14. és a 75. tüzérosztálynak a 7. gyalogezredet, a 15. tüzérosztálynak a 9. gyalogezredet kellett támogatnia.

A védőállás átvétele zavartalanul megtörtént és minden alakulat berendezkedett az addigi állásokban. A németek nagyon sietve távoztak, mert Sanok és Krosno területén igen nehéz harcok folytak és oda dobták át őket. A segítségre jellemző, hogy fogatolt járműveiket kivéve mindent gépkocsikkal szállítottak el.

3. sz. melléklet

Hunyadi állás
VIII. 24-

Stryj felé
Skola

(mérték nélkül)

101. né. hgy. hó.

13/2. lov. szd.

9. gye. pk. csoport

7. gye. pk. csoport

Dolzki-állás
IX. 28.

Cserna
1276

13. feld. oszt.

13. f. Korostow

1364

13. hóp. Khorostowska huta

Hoxiowa

13. hóp. Khorostowska huta

1177

1037

1137

1261

Mielnice

Smorxe

1068

Annaberg

1048

2/3. 20. gy. e. hdt. tart.

1265

Faszenowa

821

1048

Annaberg

1048

1265

100. né. hgy. hó.

9. gye. pk. csoport

907

1012

Lysa

1012

1122

335

Pikuj

1405

1012

Lysa

1012

1122

1000 éves határ

Rákóczi szállás

7. gye. pk. csoport

1122

Faworniki

1122

1000 éves határ

Szt. László állás

Vezérszállás

13

1122

Faworniki

1122

1000 éves határ

a határ mentén

Mencsul

1104

1104

Mencsul

1104

1000 éves határ

a határ mentén

20. gye. pk. csoport

1052

1007

Sicerka

1007

1000 éves határ

a határ mentén

F. Huta

9. gye. pk. csoport

924

924

924

1000 éves határ

a határ mentén

távotharc t. csop. (ho. tart.)

924

924

924

924

1000 éves határ

a határ mentén

Bereg-forrás

13

13

13

13

1000 éves határ

a határ mentén

Polena

13

13

13

13

1000 éves határ

a határ mentén

Szolyva

13

13

13

13

1000 éves határ

a határ mentén

A 13. gy. hó. védőállásai

1944. VIII-X.

Árpád állás
X. 7-25.

A Hunyadi-állásnak elnevezett védővonal a Kárpátok külső vonulatát képező erdős, sziklás, magas középhegység uralgó pontjain húzódott, a 7. gyalogezred balszárnyát kivéve mindenhol átszegdelt, sűrű erdős területen.

A terep nehezen járható, meredek hegyoldalakkal és igen ritka úthálózattal rendelkezett. A hadosztály balszárnyán, a lovasszáhad körzetében még ember által nem érintett, valódi őserdők voltak, hihetetlenül gazdag vadállománnyal, a fácántól a medvéig. A hegyi patakokban pisztrángok tömege úszkált. Ezen a területen jóformán csak a patakok mentén levő csapásokon, de sok helyen csak a patakok medrében lehetett közlekedni.

A védőállásrendszer magát is csak gyalog, málhás állatokkal, esetleg taligákkal lehetett megközelíteni. Ezért a távozó németektől átvettük málhás lovaik nagy részét, magyar vonathámos lovak cseréje ellenében. A hadsereg főszállásmestere málhásállat-felszereléseket is kiutalt. A csapatoknál a tüzérosztályok tisztjeinek vezetésével málhásállat- és taligás oszlopokat szerveztek az utánpótlás szállítására.

A nehéz megközelítés miatt számolni kellett azzal, hogy az anyagi utánpótlás az időjárás, vagy más behatás következtében egy-két napra kimarad. Ezért csapattestenként az anyagi tisztek és a gh. főnökök közreműködésével anyagi támaszpontokat létesítettek, amelyeken legalább 3—5 napi teljes ellátmányt kellett tárolni. Ezen kívül gondoskodtak a hátra és előre vezető utak kijelöléséről és járhatóvá tételéről.

A főellenállási vonal mögött még további 2 támaszponthálózat húzódott. Az egyiket a tüzérség tüzelő- és mozdonyállásai és a hadosztálytartalék képezték, a másikat pedig a vonatkörletheben levő alakulatok önvédelemre berendezett szükségértámaszpontjai és a hadtest tartalék jelentették.

A védőállásban különösen nagy súlyt kellett helyezni az összeköttetés állandó fenntartására, mert a tartalékok stb. mozgatásához gyors helyzetjelentések és intézkedések közvetítése volt szükséges. Ezért a vezetékes rádiós összeköttetésen kívül még szükségjelek leadására is intézkedés történt (fény és szemaforjelek).

A tüzérosztályok utasítást kaptak, hogy mozdonyállásaikat (ahol az ütegek hatosfogatai és járművei tartózkodtak) osszák két részre. Elöl csak a tüzlépcső hatosfogatai és járművei, valamint a parancsnoki szakasz kevés hátsólova maradt. A többi részeket kb. 2—3 km-rel hátrább létesített hátsó mozdonyállásban kellett elhelyezni. Ennek két oka is volt, az egyik az, hogy a légítámadások és tüzérségi tűz elsősorban a védőállások mögötti részeket okozhatott veszteséget, másrészt pedig az elől levő területek takarmánygyűjtés szempontjából már ki voltak élve.

Az utóbbi ok miatt minden alakulat a közvetlen környékén kívül egy kijelölt hátsó kaszálóterületet is kapott, melyet a hadosztályparancsnokság szabályozott.

A hadosztályvonalat a Kárpátokon kívül a két fő völgyben települt.

Az anyagi ellátás szempontjából voltak igen kedvező és részben hátrányos adottságok. Ezek egy részét a védőállás jellemzésénél már említettem, és ezek főként a csapat anyagi szolgálatot érintették.

A fő közlekedési vonalak, valamint a terep adottságaiból kifolyólag a várható fő támadási irány a skolei völgyben volt. Ezért itt volt a védőállás legjobban mélységben tagolva és a páncélelhárítás súlya ide összpontosult.

A páncélelhárításhoz jelentős megerősítést adott a németek által visszahagyott 4 db 8,8 cm-es légvédelmi ágyú, melyek közvetlen irányzással harckocsi-elhárításra igen jónak bizonyultak. Kezelésükre a tűzérostályok vezényeltek személyzetet.

A főellenállási vonal maga tulajdonképpen a kúpokon és gerinceken levő nagyobb támaszpontok hálózatából állt. Ezek a támaszpontok kb. 100—200 m-es kiterjedésű állások voltak, legalább megerősített szakasz erővel. Ezt a hálózatot kötötték össze kisebb, legalább raj erejű támaszpontok. Nagyon fontos volt a tűzfegyverek többirányú és egyúttal oldalazó hatásra való beállítása és az előterep állandó gondos megfigyelése. Ugyanis a már említett földrajzi viszonyok mellett állandóan lehetett meglepő támadásokra és átszivárgásra számítani (különösen éjjel).

Minden támaszpontnak meg volt a kijelölt parancsnoka, aki alá rendeltettek az ott levő összes nehézfegyverek, tűzérfelderítő járőrök stb.

A támaszpontok (figyelők, tüzelőállások, váltoállások, fedezékek) kiépítését, illetve tökéletesítését, valamint az akadályok építését az állások elfoglalása után azonnal elkezdték. Ehhez segítséget nyújtottak az ezredek árkászszakaszai és a beosztott utászok, akik munkavezetőként szerepeltek. A tűzrendszer kialakításánál nagy fontosságot kaptak a különböző zárótűzkörletek, a figyelés és az összeköttetés megszervezése. Járőrtevékenység jóformán állandóan folyt, rendszertelen időközökben, de különösen éjjel, amikor a járőrök több órás les helyeken figyeltek.

Mint említettem, a védőállás sok helyen sűrű erdőkben húzódott, ezért az előterepet le kellett tarolni és annak áttekinthetősége miatt magasfigyelőket is kellett létesíteni. Több helyen golyószórókat és mesterlövészeket helyeztek el magas állásokban.

Nagyban az anyagi szolgálatot a következők befolyásolták:

1. Minden anyagot a Kárpátoknak a határt alkotó magas vonulatán kellett átszállítani.

2. A hágóktól az arcvonalhoz vezető, az Opor és Orwa völgyében vezető fő közlekedési útvonalakat magas, haránt összekötő utakkal nem rendelkező hegyvonulat választotta ketté.

3. Ennek következtében a hadosztály arcvonalával párhuzamosan csak a védőállás mögött, a Korostow—Swietostaw közti völgyben lehetett mozogni, amelyet kb. 300 m-es szakaszon a túloldalról be lehetett látni. Ezt a szakaszt az utászok ugyan drótokra függesztett gallyakkal leplezték, de bármikor ki volt téve tűzcsapásoknak. Ilyenek esetében pedig az Opor völgyébe nem lehetett átmenni.

Az előbbieket tudatában még a német műszaki csapatok próbáltak egy haránt összekötő utat létesíteni Koziowa és Holowieczko községek között. Ez régi favágóút volt, amelyet a kanyarok kiszélesítésével és megerősítésével, valamint az úttest egyengetésével hoztak használható állapotba. Mindezek ellenére ezen az úton legfőljebb terepjáró gépkocsik, vagy négyesfogatú országos járművek tudtak volna közlekedni. Mondanom sem kell, mire az út készen lett, visszavonultunk onnan.

4. Az eddig felsorolt nehézségek után meg kell említenem azt az igen kedvező körülményt, hogy Volóctól Hrebenowig teljesen ép volt a vasútvonal és jófor-

mán a csapatvonatok körletéig lehetett egyes vasúti kocsikat előrevontatni. Ezenkívül ideális állapotokat teremtett a hadosztály közepének és balszárnyának az ellátásában egy, az arcvonallal majdnem párhuzamosan futó erdei kisvasút. Ennek zielei vadászház melletti végállomásánál találtunk egy teljes épiségben levő fatüzelésű gőzmozdonyt 10—12 használható vasúti kocsival, ezek felhasználását külön fogom megemlíteni.

A hadosztály ellátásához szükséges anyagnak kb. 70%-a érkezett meg vasúton a tuchlai vasúti végállomásig, onnan kocsioszlopok szállították további rendeltetési helyére. Kb. 10%-át kocsioszlopok szállították a vilóci vasútállomásról, 20%-át a tehergépkocsioszlop különböző helyekről szállította előre.

Az ellátási rendszert a németektől vettük át néhány módosítással és a téli viszonyokra változtatásokat akartunk végrehajtani. Az említett erdei vasút felhasználása a történetek szempontjaiból nem elsőrangú esemény, de hasznosága miatt röviden szükségesnek tartom ismertetni. A mozdony első alkalommal 8 vasúti kocsival feltoltott a kisvasút felső végállomásáig, ezekből 2—2-t lekapcsolt a 15. tüzérszázalék, a 39/II., és 9/I. és a 7/II. zászlóalj csapatvonat körletében.

A 2—2 vasúti kocsiból az egyiket bedeszakázva, fekvőhelyekkel, sebesültszállításra rendeztük be és a sinekről alkalmas helyen, a zászlóalj segélyhelyeken kiugraszta ott maradt egy-egy állandó fékezővel. Ha szállítandó sebesültek akadtak, befektették őket a kocsi, melyet könnyedén rá lehetett emelni a pályára és a fékező egy eü. honvéd kíséretében leengedte a kocsit a végig lejtős pályán az eü. oszlop elöl települt részlegéhez, ahol igen rövid időn belül sebészeti ellátásban részesülhettek.

A másik vasúti kocsi felvételezésre szolgált. Erre felszálltak edényeikkel a felvételező közegek és ugyancsak leereszkedtek korostowi felvételező hely vasúti rakodóval ellátott raktárához. Adott időben a mozdony ismét feltolta a már megrakott vagonokat a felső állomásig és visszafelé sorban lekapcsolta őket az említett alakulatok körzetében.

A felvételező épületről meg kell említenem, hogy példáját szolgáltatta egy ügyes magyar ácsmester, jelen esetben egy utász szakaszvezető önállóságának és képességeinek. Elképzelésem szerint olyan épületet kellett készítenie, amelynek egyik oldalán vezettek a sinek, a másik oldalához a közúti járművek tudtak odaállni. Az egész egy nagy tárolótérből állt, széles ajtókkal és rámpákkal, az épület végén pedig, az adminisztráció lebonyolítására és a személyzet elhelyezésére, egy-egy kis helyiség volt. Az említett szakaszvezető utászrajával és 10 munkaszolgálatos segítségével az egész épületet egy hét alatt építette fel egy fűrésztelepről a helyszínen szállított faanyagból, néhány kéziszerszám és egy gépi fűrész segítségével.

Nyugodtan állíthatom, hogy az anyagi szolgálat ebben a helyzetben kisebb zökkenőkkel megállta a helyét. Ami nagyobb bajokat okozott, azt rajtuk kívül álló körülmények okozták (a már említett kenyérsütési nehézségek és főként a szemes lótap elmaradása.) Az egyes lőszerfajták gyér utászszállítás az első hetek harcadatainak végrehajtásában még kevésbé, de a visszavonulás alatt annál súlyosabban jelentkezett.

Az UPA
(Az Ukrán Népi Felkelő hadsereg)

Már amikor a szűkebb törzssel a Hunyadi-állás átvételéhez szükséges tájékoztatást megkaptuk a német hadtestparancsnoktól, felhívta a figyelmünket arra, hogy az arcvonal mögött UPA alakulatok, ukrán szabadcsapatok tartózkodnak. Ezeket nem szabad ellenségnek tekinteni. Erejük állítólag Zawadka környékén egy törzstiszt parancsnoksága alatt egy ezred, Kalne körzetében pedig, egy százados parancsnoksága alatt, kb. egy zászlóalj. Felszerelésük vegyes: magyar, német, lengyel, szovjet egyenruhák és fegyverek. Nagy részük lovasítva, a többi fogatolt járműveken közeledik. Jól fel vannak fegyverezve, sok a géppisztoly. Felhívták a figyelmünket arra, hogy a megjelölt körzetekben ne közeledjünk, takarmány-, élelem-, stb. beszerzést ne folytassunk. Ha azokon át kell haladnia valamelyik alakulatnak, előre értesítsük őket.

Feltűnésükkor igazoltatni kell őket, ehhez vezetőik bizonyos számú külön igazolványt kaptak és időnként kölcsönösen igazoló jelszavakat adunk ki. Ha a védőállásokat szemből közelítenék meg, el kell őket fogni és az I. b. osztályhoz kell kísérni.

Velük való közvetlen egyéni érintkezés tilos volt; mindennemű kapcsolatot csak az általuk kijelölt, Orawa községben tartózkodó összekötőtiszt és a hadosztály I. b. osztály útján volt szabad fenntartani.

Azt a tájékoztatást is kaptuk, hogy majd együttműködnek velünk ezek a szabadcsapatok és felderítési eredményeiket közölni fogják. Ilyesmiről azonban a többszöri ígéretek ellenére sem hallottam.

Az állítólagos együttműködésnek egyetlen pozitív eredménye volt. A szeptember elején fennálló lőtáphiány ideje alatt ugyanis sikerült tőlük sóért, szalonnáért és Munkácson beszerzett egyszerű ruházati cikkekért cserében nagy mennyiségű jó szénát, sőt kukoricát is szerezni.

Annál nagyobb bajt csináltak az arcvonal visszavétele közben, mert az erdős, szűk utakon visszavonuló 39 II. zászlóalj egyes részeit fegyveresen megtámadták és néhány könnyelműen, biztosítás nélkül pihenő kisebb egységtől különféle felszerelést zsákmányoltak.

A hadosztállyal szemben álló szovjet csapatok a 4. Ukrán Front hadműveleti egységei voltak. A róluk szerzett adatok egy részét még a németek adták át, a továbbiakat pedig felsőbb szervektől származó közlések, az állandó figyelés, a hadifoglyok kikérdezése és a felderítő járőrök eredményei szolgáltatták.

Meg kell mondanom, hogy a I. b. osztály által időnként kiadott tájékoztató közlemények elég hézagosak voltak és sokszor feltételezéseken alapultak.

Az biztosan sikerült megállapítani, hogy a hadosztály jobbszárnyával szemben a 24. lövészadosztály állt, ehhez ÉNY-ra a 351. lövészadosztály és még egy magasabb kötelék csatlakozott. A tüzérség ereje kb. 18 7,6 cm-es ágyús és 3 12,2 cm-es közepes ütegből állt. Az ágyús ütegeknél azonban igen megtévesztő volt, hogy több váltoállást használtak és egyes lövegeket szokásuk szerint vándorlöveggént alkalmaztak.

A lövészegységek létszáma a folyamatos harcok közt kivívott nagy előnyomulás következtében kb. 60—70⁰/₀-os volt. A hiányzó létszámot előnyomulás

közben, a visszafoglalt területekről származó, rövid kiképzésben részesített ukrán lakosságból pótolták.

Fegyverzet terén igen jól álltak, sok automata fegyverük és aknavetőjük volt. A lőszerellátás terén pedig korlátozást nem ismertek.

A csapatok állásaik kiépítésével, kiképzéssel, fakitermeléssel foglalkoztak. Gyakran indítottak átszivárgó felderítő járőröket. Aknavetőik rendszertelenül lötték állásainkat.

A tüzéség ugyancsak rendszertelen időközökben adott le megfigyelés nélküli zavaró tűzcsapásokat a közlekedési csomópontok környékére és módszeresen lötte sejtett támaszpontjainkat. Két ízben tüzérfelderítő gép segítségével lötték közepes ütegekkel a swietoszlawi hármás útelágazást és a vasútvonalat. A lőszer nem sajnálták, mindkét alkalommal kb. 4—500 gránát becsapódását lehetett észlelni.

A szovjet repülők is igen aktívak voltak, minden nap végeztek felderítő repüléseket és gyakran lötték fedélzeti fegyvereikkel, valamint bombázták az utakat. Éjjeli bombatámadásokat is kaptunk, amikor ejtőernyős világitótestek ledobása után támadták az előbb említett célokat.

Mindezt zavartalanul megtehették, mert saját légi tevékenység jóformán nem volt. 2—3 naponként jelent meg egy-egy felderítő gép. A szovjet repülők állandó és erős légi tevékenységét nagyon megkönnyítette, hogy az arcvonalmögött, a Stryj folyó közelében repülőteret telepítettek. Jó időben szabad szemmel is, de távcsövön tökéletesen meg lehetett figyelni a repülőter egész napi forgalmát — csak éppen egyik ütegünk lőtávolsága sem érte el.

A repülők több ízben szórtak le röplapokat. Propagandatevékenységet ezen kívül az állásokba előrehozott hangszórókkal is kifejtettek, sőt magyar hadifoglyokat is küldtek át röpiratokkal.

A polgári lakosság élete a Hunyadi-állás mögötti területen a háború súlyos velejárai mellett, nehezen, de tovább folyt. Elvileg a magyar határon belül is katonai közigazgatás működött, de a polgári hatóságok közreműködésével. A határon kívül, tehát a hadosztály területén már német katonai közigazgatás volt, körzetünkben egy „Landwirtschaftsführerrel” (egy-egy német seregtest mögöttes területének gazdasági tisztviselője). Ez nevezte ki a községi bírót, azaz sztarosztákat, akik felelősek voltak a lakosság ügyeinek intézéséért.

Érdekes volt a községek jellege. A vasúttal rendelkező, tágas Opor-völgyben látszott, hogy eredetileg jómódú települések voltak. Tuchla és Hrebenow, de részben Korostow is üdülőhelynek számított, több jó felépítésű kis szállodával. Tüdőbetegek, síelők, de főként vadászok látogatták ezeket a helyeket.

A szűkebb és csak egy rossz úttal bíró Orawa-völgyben és környékén igen szegény hegyi falvak voltak. A lakosság számára megélhetést csak az erdők és a hegyi kaszálók nyújtottak.

A lakosság kis része ukrán, többsége lengyel volt. Az utóbbiak közül többen voltak a más területről odamenekültek.

A férfiak közül többet foglalkoztattunk az utak és hidak karbantartásánál, a smorzei fűrésztelepen, valamint a kisvasútnál. Fizetesként pénzt alig akartak elfogadni, ételmet kértek, amit rendes mennyiségben, cigarettával együtt meg is kaptak.

A lakossággal való érintkezés elvileg tilos volt, de vígan kereskedtünk: cigarettáért, kenyérért remek erdei gyümölcsöket és pisztrángokat kaptunk.

A menekülteknek, akik már ötödik éve tengették életüket lengyel, szovjet és német fennhatóság alatt, valami bámulatos hatodik érzékük fejlődött ki. Mindenről értesültek, de hogyan, az rejtély maradt. Amikor pl. a hadosztály visszavonulására még csak néhányan kaptunk előzetes, bizalmas tájékoztatást és megkezdtük a használhatatlan, leromlott lovak hátraküldését, második nap már a menekültek is megindultak szekereikkel Magyarország felé. Érdekes, hogy amíg a faluban tartózkodtak, személyes holmijukon kívül alig volt valamijük, most egyszerre előkerültek kis, hegyi lovakkal vontatott járműveik, sőt több tehén is, melyeket a falu közelében levő erdőkben rejtettek el.

Ebben az időszakban a lakossággal kapcsolatban semmiféle zavaró incidensre nem került sor. Egyszer lőttek rá valahonnan egy felvételező járműre, de a tettest nem lehetett megtalálni.

A hadosztályparancsnokság intézkedett, hogy az arcvonal mögötti községek-ből hátrább telepített lakosság kellőképpen el legyen helyezve. Erre üres házak bőven álltak rendelkezésre. Orawa községben külön menekülttábort létesítettek, ahol átmenetileg azok kaptak elhelyezést, akik a szomszédos területekről érkeztek.

A hadosztály tábori bíróságának október közepéig nem sok dolga akadt. Egy ilyen nagy létszámú egységnél persze bőven voltak függelemsértési ügyek, néhány súlyosabb is. Gyávaság miatt egy tisztet lefokoztak, tulajdon ellen elkövetett vétségek miatt 4—5 ítéletet hoztak.

Szökés szeptemberben mindössze 7 volt, amikor is valamelyik tüzérosztály hátsó mozdonyállásából szöktek meg ruszin kocsisok, fegyverestül, lovastul. Minden valószínűség szerint valamelyik UPA egységhez távoztak.

A védőállás harci feladataival kapcsolatos berendezkedés mellett megkezdődött a téli időszakra való felkészülés. Ez elsősorban a fedezékek, tartózkodóhelyek, szállások kényelmessé tételére irányult, fűtőalkalmatosságok beállításával. Ehhez deszkát stb. bőven kaptak az smorzei fűrésztelepről és engedélyezve volt a régi korostowi fogolytábor lebombázott épületéből a használható anyag kitermelése.

Tábori kályhákat csak nagyon kis számban utaltak ki, ezért a fűtést szükségberendezésekkel (tégla) kellett megoldani. Fedett színeket kellett biztosítani a konyháknak, lőszer- és anyagtároló helyeknek, valamint a gépjárműveknek. A hadosztály egyik ütőerét jelentő tehergépkocsioszlop járműveit nemcsak az időjárás, hanem a légitámadások ellen is fontos volt megvédeni. Ezért minden tehergépkocsi számára, kisebb robbantásokkal és földmunkával, fedett bunkeket készítettek. Hasonló védett táborhelyeket készítettek a lőszerkezelő oszlop egységei is. A felsoroltakat már jóval megelőzte a lovak részére készített fedett színek építése, mert takarmányhiány mellett a magas hegyek közötti hideg éjszakák, a harmat, a köd és az eső nagyon megviselték őket.

Minden alakulat nagy mennyiségű tűzifát halmozott fel, ami bőven volt a helyszínen.

A téli eszközök előállításában nagy segítséget nyújtott a vonat-műhelyszázad, ahol lemásolták és szériában gyártották a helyi jellegű szánokat, a kocsikerékre szerelhető szántalpakat és az emberek részére szolgáló eszkimó hótalpakat.

A harci cselekményekre visszatérve, mint már említettem, igen fontos volt a gyakori járőrtevékenység, mellyel a szovjet csapatok támaszpontjait, tüzelő-

állásait kellett megállapítani és foglyokat ejteni. E téren nagyobb jelentőségű volt a szeptember 7-i nap, amikor a hadosztályparancsnok az egész arcvonalra erőteljes nappali felderítést rendelt el kb. 20 járőrrel, különös tekintettel Skole területére.

A járőrök mind erős géppisztolyos rajok voltak, gránátvetőkkel megerősítve, a fontosabb feladattal bírókat tüzerfelderítő járőr is kísérte. Támogatásukra és biztosításukra külön-külön egyes ütegeket jelöltek ki az összeköttetés aprólékos megszervezése mellett.

Ez a felderítéssorozat csak egyes irányokban hozott megfelelő eredményt, mert a védőrendszerbe nem mindenhol tudtak a járőrök behatolni, és a Skolétól É-ra levő fontos hidat nem sikerült felrobbantani.

Annál nagyobb eredménnyel járt, bár ez szorosabb értelemben véve nem harci feladat volt, egy parancs nélkül, sőt annak ellenére végrehajtott vállalkozás, amely a hadosztály dieselolaj-ellátását és így a szállítási lehetőségeket hosszú időre megoldotta.

A tehergépkocsioszlop bátor és leleményes parancsnoka, Eszik Alajos hadnagy, gépkocsivezetőjével az elöl zajló események alatt bejutott a skolei pályaudvarra, ahol többek közt egy repülő által felgyújtott és ott rekedt német üzemanyagvonat is volt. A vonat legnagyobb része teljesen kiégett, találtak azonban két tartálykocsit, amelyekben az üzemanyag valamilyen oknál fogva nem gyulladt meg. Ezt az eredményt nem jelentettük senkinek, hanem kivárva két borús éjszakát, a felfedező hadnagy önként jelentkező beosztottjaival behatolt az állomásra és az összes rendelkezésre álló hordókat és edényeket telestívták a tartálykocsiból. Mindezt teljes csendben és titokban sikerült végrehajtani, csak az illetékes védőkörlet századparancsnokát kértem meg, hogy fokozott készenlétben biztosítsa a műveletet. Az elszállítást, ami külön problémát jelentett, önként jelentkező fogatok hajtották végre éjjel, bekötött lábú lovakkal és jól megkent kerekű járművekkel.

A résztvevők előléptetésben és más kedvezményekben részesültek.

Az általános hangulat egyelőre jó volt. A tábori posta működött, a levelek jöttek-mentek, csomagok is érkeztek, pénzt is lehetett hazaküldeni.

Az I. b. (felderítő és kémelhárító) osztály „Kárpáti Híradó” néven még újságot is adott ki egy lap terjedelemben. Ez némi tájékoztatást próbált adni a harcterek és a világ eseményeiről, közölte a hadosztálynál történt fontosabb eseményeket, hazai híreket és sporteseményeket, sőt egy-két viccet is.

Megjelenésének azonban hamar véget vetettek a bekövetkező események.

Azt már tudtuk, hogy tőlünk ÉNy-ra súlyos harcok folynak a Duklai-hágónál. Ezek hullámai mindinkább D felé terjedtek. Rövidesen ide irányították a bal szomszéd német hadosztályt is, helyére a 2. magyar hegyidandár került, ez vette át a mi 9 III. zászlóaljunkat is. Megerősítésükre szeptember 17-én a hadosztály kötelékébe tartozó 75. tüzerosztályt is oda kellett irányítani, Turka alá. Az osztály az Orawa völgyéből letérve igen nehéz terepen, több helyen erdei dorongutakon menetelt célja felé, legyengült lovaival. A feladat végrehajtásának megkönnyítésére és gyorsítására a lőszerkészletüket tehergépkocsikon szállítottuk Boryniához, ahol már tüzelőállásba kellett menniük. A hegyidandár nehéz harcokban állt, az ütegek bal felől állandóan hallották az erős tüzelést és sokszor tisztázatlan viszonyok között mentek lépcsőzetesen tüzelőállásba. A helyzet annyira változó volt, hogy az osztály néha azt sem tudta,

melyik alakulatot támogassa. A tüzelőállások sokszor maguk is a főellenállási vonalban találták magukat.

Ebbe a térségbe kellett irányítani az addigi hadtest tartalékot képező 20. gyalogezredet is, hogy alátámassza a hegyidandárt. Az itt levő, előbb említett alakulataink nehéz harcok, sőt harckocsitámadás elhárítás közepette már csak szeptember 27-én, illetve akörül tértek vissza a hadosztály kötelékébe.

A hadosztály arcvonala előtt megélenkült a szovjet csapatok tevékenysége. Tehergépkocsioszlopok jöttek-mentek. A már említett közeli repülőtéren egy légikikötőhöz hasonló, sűrű forgalom volt. A kifutópályán éjjel-nappal szálltak le és fel a gépek. A légitvekenység mind a felderítő, mind a harci repülők részéről hirtelen megerősödött.

Ezekből az előjelekből, valamint abból, hogy mi voltunk az 1. hadseregnek az arcvonalból kiugró hadosztálya, nem volt nehéz a jövőre következtetni.

Szeptember 16-án a hadosztályt megszemlélte az 1. hadsereg parancsnoka, dálnoki Miklós Béla vezérezredes. Visszatérése előtt a hadosztályparancsnokot és vezérkari tisztjeit tájékoztatta észrevételeiről és közölte, hogy számolnunk kell az arcvonal rövidesen bekövetkező visszavételével. Elrendelte, hogy ennek megkönnyítése végett, de feltűnés nélkül, a nem okvetlenül szükséges alakulatokat és anyagokat csoportosítsuk át az Árpád-állás mögé.

Az 1. hadsereg visszavonulását és az Árpád-állásban a védelem megszilárdítását szükségessé tette a román átállás (augusztus 23-án) és a szovjet csapatok erdélyi előrenyomulása. A hadvezetés utasítása az volt, hogy:

„Az 1. hadsereg azonnali kezdettel vegye vissza arcvonalát a Szent László állásba (=az országhatárra), és ha az műszaki kiépítése és egyéb váratlan okok miatt nem volna védhető, a Szent László-állásban csak előretolt csapatokat hagyva, zömével az Árpád-állásban rendezkedjék be védelemre.”

Még a visszavonulás előtt néhány fontosabb alárendeltségi és személyi változás történt.

A hadosztály gyalogsági parancsnokot, Tömöry Jenő vk. ezredest elhelyezték, a hadosztály tüzérségi parancsnokát, Blassmann ezredest Saáry István ezredes váltotta fel. A 7. gyalogezred megbetegedett parancsnokát, Esső Miklós ezredest váltotta fel. A 13. tüzérosztály új parancsnoka Szaploneczay Zsigmond százados lett.

Miután az összes német alakulatokat északra csoportosították át, a XLIX. német hadtestparancsnokság is elvonult és szeptember 22-ével a 13. hadosztály a „Markóczy-csoport” alárendeltségébe került. Nevét parancsnokáról, Markóczy János altábornagyról kapta. Ez a parancsnokság csak egy néhány személyből álló törzs volt, közvetlenek nélkül, mindössze két híradószakasszal rendelkezett. Egyelőre a német hadtestparancsnokság helyén települt. Hadrendjébe a következők tartoztak: a 2. hegyidandár (kiegészítve a 13. hadosztály alakulataival) és a 13. hadosztály.

Markóczy altábornagy szeptember 24-én adta ki első intézkedését a visszavonulásra. Ez az egész hadsereg arcvonalán megindult és a hadosztálynak, szomszédaival összhangban, első ütemben a határon húzódó Szent László-, majd a mögötte húzódó Árpád-állásba kellett visszavonulnia. Ez a hadművelet a „Wintersport” fedőnevet viselte.

Az említett védőállásokról annyit, hogy a Hunyadi- és a Szent László-állás tulajdonképpen egy-egy védelmi vonalat jelentett, ahol előzetes előkészítés, vagy berendezés alig volt.

Az Árpád-állás nagyjában a történelmi határral párhuzamos magaslatok vonulatán volt kijelölve. Ez lett volna hivatva a huzamosabb védelem kifejtésére.

Kiépítése már jóval előbb megkezdődött. A védőállás gerincét a fontosabb közlekedési pontokon kiépített völgyzáró erődök, harckocsiakadályok és árkok, továbbá bemért és kiépített figyelők, valamint tüzelőállások képezték — illetve kellett volna képezniük, mert az utóbbiakból jóformán semmit sem találtunk.

A hadosztály visszavonulására vonatkozó intézkedés szeptember 24-én került kiadásra és lényegében a következőkből állt:

Sávhatárok, és a főellenállás vonalai: a 3. sz. *melléklet* szerint (137. o.).

Részletei: első a dolzki állás; második a határ menti Szent László-állás; harmadik az Árpád-állás.

Csoportosítás: jobbról a Saáry-csoport (a 20/III. zászlóalj, egy német rohamosztág kb. erős századerővel, a 14. tüzérosztály és egy utászsorozat).

A 7. gyalogezred parancsnokának csoportja (a 7. gyalogezred, a 13. tüzérosztály, egy utászsorozat).

A 9. gyalogezred parancsnokának csoportja (2/3 9. gyalogezred, a 13/II. lovas század és a 15. tüzérosztály két ütege).

Tartalék: a 13. felderítő osztály kerékpáros százada és közvetlenei.

A visszavonulás szeptember 25-én éjjel indult meg, először a vonalalakulatok útbaindításával, majd 26-án éjjel a csapatok kivonásával. Az arcvonalban néhány tüzerős fedezőosztág maradt vissza, amelyek csak 27-én, nappal, nyomásra jöttek hátra. Az utóvédeknek még 26-án kellett a vázlat szerint állásait elfoglalni.

Az első védőállást szeptember 26-ról 27-re virradó éjjel kellett elfoglalni. Ide érkeztek be 28-án az utóvédek.

A 15. tüzérosztály parancsnoka törzsével és egy ütegevel, a hozzá beosztott utászsorozattal és munkászászlóaljjal már 27-ére a Vereckei-hágó területére kellett, hogy beérkezzen. Itt azt a feladatot kapta, hogy biztosítsa a hágó területét, építsen ki egy zászlóalj részére támaszpontokat és javíttassa meg a hágóra vezető utakat.

A hadosztályparancsnok és szűkebb törzse 26-ától a Lysa 1022. magassági pont területén települt.

A visszavonulás második ütege szeptember 28-án éjjel kezdődött és 29-én a 13. hadosztály már a Szent László-állásban rendezkedett be védelemre, a csoportosítás az előbbi maradt. Módosult azonban azzal, hogy minden gyalogezrednek alárendeltségébe kerültek a sávjukba eső határvadász portyázó alakulatok és őrseik.

A hadosztály tüzerparancsnok közvetlen vezetése alá került, mint távolharc-csoport, a 103. nehéz tüzerhadosztály.

A kiküldönített alakulatok közül viszontagságos harcok után az Uzsoki-hágón keresztül visszaérkezett a 75. tüzérosztály. A 20. gyalogezredről semmi hír nem volt.

Szeptember 28-tól a hadosztályparancsnokság Alsóvereckén települt és ettől a naptól kezdve a Markóczy-csoport megszűnt, helyette a hadosztály az ujonnan megalakult V. hadtestparancsnokság alárendeltségébe került. A hadtestparancsnok Ágya-Pap Zoltán altábornagy volt, harcálláspontja Szolyva.

Az anyagi szolgálatról a visszavonulás 1.) és 2.) üteme alatt a következőket kell megemlítenünk:

Élelemfelvételezés még a visszavonulás előtt volt 3 nappal a régi felvételező helyeken, majd Volóc és Alsóverecke vonalában ideiglenes felvételező helyekről.

Lőszerfelvételezésre a hátramenet alatt az egyik vegyes rakományú kocsi-oszlop volt kijelölve.

A csapatok szigorú parancsot kaptak, hogy minden nem szállítható lőszert és hulladékot még a visszavonulás megkezdése előtt a tuchlai vasútállomáson adjanak le. Semmiféle anyagot nem volt szabad hátrahagyni.

Az egészségügyi szolgálatról annyit, hogy a kórház már előbb Szolyván települt, az egészségügyi oszlop két részlege pedig 27-én Klimiecen, illetve Slavskón, 28-tól Zügón és Alsóvereckén működött. A gyalogezredek részére egy-egy sebesültszállító gépkocsit osztottunk be.

Üzemanyagfelvételezés, mint általában, a tehergépkocsioszlopnál és a műhelyszázadnál volt.

Mint már a felvonuláskor, most is üzembe lépett az útisegély-gépkocsi. Ez egy megbízható tehergépkocsi volt, négy kitűnő szerelővel, felszerelve a legszükségesebb alkatrészekkel, köpenyekkel és üzemanyaggal. Tartózkodási helyét egy-egy csomóponton naponta jelöltük meg; feladatai voltak: gyors segélynyújtás, kisebb javítások, köpenycsere, kisebb mértékű üzemanyagpótlás, esetleg a mozgásképtelen járművek elvontatása. Elismerés illeti az összes alakulatokat, mert a vontatóműhely által készített szántalpakon kívül semmilyen anyag nem maradt a határon kívül.

A visszavonulás végrehajtásáról is kell néhány szót szólnunk. A Hunyadi-védőállás elhagyását a visszahagyott fedezőosztagok és egyes lövegek tüzükkel és tevékenységükkel nagyon jól leplezték. Az elszakadás tökéletesen sikerült. A menet folyamán újból a járművek okoztak sok nehézséget, mert két hágó felázott, meredek útjain kellett átmenni. A legyengült lovak, valamint néhány hajtó fegyelmetlensége miatt torlódások keletkeztek, a járművek elakadtak és ez a csapatok mozgását is akadályozta.

A hágók elé az első nehézségek láttán kirendeltük a tehergépkocsioszlop, a vontatóműhelyszázad és néhány páncéltörő ágyú vontatóit, amelyek aztán felvontatták a lövegeket és járműveket a magaslatokra.

Harci tevékenység szeptember 29-ig csak egészen szórványosan volt. Akkor aztán elkezdődött, még hozzá alaposan.

Mint már említettem, az UPA osztagai szétugrasztották a 39 II. zászlóalj egyes részeit, ami megzavarta a 9. gyalogezred tervszerű visszavételét. De a legmeglepőbb és kellemetlenebb az volt, hogy a határ menti védőállás elfoglalásakor két magaslaton, a Pikujon és a Jaszeniowán már szovjet csapatok voltak. Innen messzire be lehetett látni és erős aknavető tüzellel lötték a 9. gyalogezred és a 13. tüzérszázad részeit, ezzel megakadályozták a védőállás elfoglalását. Mindkét magaslatot csak többszöri, ide-oda hullámzó nehéz harc után

lehetett birtokba venni. Megjegyzem, hogy az utóbbi említett szovjet harcsoportok nem a hadosztályal szemben álló erőkből kerültek ki, hanem valahonnan északról szivárogtak be.

Ettől a naptól kezdve a hadosztály igen nagy (majdnem 30 km) kiterjedésben nehéz és véres harcokat vívott. A veszteségek magas számának két fő oka az volt, hogy egy kedvezőtlen, kopasz hegyeken vonuló, előkészítetlen védőállást kellett elfoglalni, a másik pedig a szovjet csapatok számszerű és tűzbeli fölényéből adódott.

Ilyen körülmények között szinte állandó válságócok fejlődtek ki elsősorban a balszárnyon. A másik veszélyes betörés a Vereckei-hágó melletti Zupanie község felől jött, amelyik, ha még 3 km-t halad, kettévágja az egész hadosztályt.

A harmadik hely, ahol súlyos harcok voltak, mert a szovjet csapatokat már harckocsik is támogatták, a Beszkid-hágó környéke volt.

Az utolsó pillanatban rendelték alá a hadosztálynak a következő alakulatokat: az ejtőernyős zászlóaljat a hadseregtartalékból, egy csendőrszázadot és egy vegyes fegyvernembeli katonákból összeállított vadászszázadot.

Az ejtőernyős zászlóalj Volócról kiindulva ellentámadásával pár napra megkönnyítette a vitézül védekező Saáry-csoport helyzetét, melyet a Kárpátok határvonalának elérésétől a hadosztály kiváló, új gyalogsági parancsnoka, Váji Sándor vk. ezredes vezetett. A csendőrszázad pedig, a 9. gyalogezredparancsnok alárendeltségében, másodszori bevetésekor visszafoglalta a Jaszeniowa magaslatot. A 9. III. zászlóalj, amelyik éppen a legkritikusabb időben érkezett be a bal szomszéd alárendeltségéből, nehéz harcok után elfoglalta a Pikujt.

A csendőrszázad formájában egy merőben új alakulattal találkoztunk. Ezt az alakulatot a felszámolás alatt levő határ menti őrsökből állították hirtelen össze. Bár jól kiképzett emberekből állt, harcértéke nem volt túl sok, mert nem voltak nehézfegyverei, és semmilyen tábori felszerelése (eü., konyha, vonat). Egy szál köpenyben, puskával és csajkával felszerelve, legfeljebb ideiglenes feladatra volt alkalmazható.

A felsorolt tehermentesítés, amint előrelátható volt, csak ideiglenes segítséget jelentett. A szovjet csapatok állandó nyomása, betörési kísérletei, a gyakori és erős légitámadások, a pokoli aknavetőtűz a csapatok ellenálló képességének rohamos csökkentésével fenyegetett.

Mindez azért történt, mert a legfelsőbb német vezetés elrendelte, hogy a Kárpátokat nemcsak a visszavonulás egy szakaszaként, hanem tovább is védeni kell.

A hadosztály parancsnoka a leírt események hatására a már október 2-án javaslatot tett az Árpád-állásban való azonnali visszavonulásra, de ezt a hadtest parancsnoka rögtön visszautasította.

A fokozatosan romló helyzet és a nagy veszteségek miatt a hadosztályparancsnok hiába ismételte meg javaslatait. Végül is október 6-án délben újból személyesen kérte a hadtestparancsnok engedélyét, aki felső parancsra való hivatkozással újból elutasította. Ezután, egyenesen az 1. hadsereg hírközpontján keresztül, személyesen a hadsereg parancsnokát kérte a telefonhoz. Az utóbbi végighallgatta jelentését és ahogy kivehető volt, már hajlott volna a parancs kiadására, de a német hadseregcsoport ott levő kiküldött tábornoka

közben felhívta a főhadiszállást saját vonalán és kategórikusan kijelentette, hogy a vezérkari főhadiszállás minden területfeladást megtiltott.

Hankovszky vezérőrnagy erre lecsapta a telefonkagylót és saját felelősségére azonnal kiadta az Árpád-állásba való visszavonulásra intézkedéseit.

Minderre pontosan emlékszem, mert a hadosztály gyalogsági parancsnokával, tüzérségi parancsnokával és a vezérkari főnökkel együtt magam is az alsó-vereckeai főszolgabírószáron levő harcálláspontján, az irodában tartózkodtam.

Ha mindez már előbb megtörténik, a hadosztály nem keveredett volna súlyos harcokba és nem kikényszerítve vonul vissza a kedvezőbb adottságokkal rendelkező Árpád-állásba.

Védelem az Árpád-állásban

Az Árpád-állás elérésekor a hadosztály kötelékébe léptek az alábbi alakulatok:

- a 20. gyalogezred kikülönített részei;
- a 25/1. erődcsáhad, Volócz-D;
- a 25/2. erődcsáhad, Felsőgereben;
- a 25/20. erődcsáhad, Latorca-völgy;
- az I. gépvontatású közepes tüzérosztály;
- a VI. önálló utászszázalóalj, továbbá
- a „Baumann”-csoport, azaz Baumann István vezérőrnagy csoportja, amelyik a következőkből állt:
 - a 13. gyalogsági parancsnok eddigi csoportja,
 - a 11/II., a 21 II. hegyi zászlóalj és
 - a 7. lovasszáhad.

Az erődcsáhadokról melyek most alárendeltségünkbe léptek, szükséges néhány dolgot megemlíteni. Ezek fontos közlekedési vonalakat és csomópontokat voltak hivatva lezárni, illetve biztosítani. Kiterjedésük a terep adottságaitól függően száz m² volt. Az erődök maguk körvédőképes beton tüzelőállások, figyelők, óvóhelyek voltak, harcokcsi- és egyéb akadályokkal, továbbá műszaki zárankkal megerősítve.

A megszálló erőt az említett, önálló alosztály jellegű megerősített századok jelentették. Páncéltörő és egyéb nehézfegyverekkel az előrelátható feladatoknak megfelelően voltak ellátva.

Ezek után joggal gondolhatjuk, hogy az ilyen tüzerős, jól telepített, völgyzáró erődök a legfőbb oszlopai voltak a hadosztály védelmi rendszerének. Ez azonban egyáltalán nem így volt. Amíg a főellenállási vonal rajtuk keresztül húzódott, mint erős támpontok, valóban megállták helyüket. Amint azonban csak átmenetileg is áthullámozott rajtuk az arcvonat, hasznavehetetlenekké váltak. A szovjet csapatok átszivárgó módszerekkel és betörésekkel mögójük kerülve hatalmas tűzösszpontosításokat zúdítottak rájuk, amelyet nem bírtak elviselni.

Két erődcsáhad hamarosan fogságba esett, a harmadik hordozható fegyvereivel kitört és mint lövészcsáhad szerepelt tovább.

A hadosztály védelmi csoportosítása az Árpád-állásban:

Jobbszárnyon: a Baumann-csoport (hadrendjét 1. előbb). Védi és sávjában súllyal lezárja a Vecsa patak völgyét.

A 7. gyalogezred parancsnokának csoportja (a 7. gyalogezred, egy erődsszázad, a 15. tüzérosztály, egy fél utászszázad). Lezárja és védi súllyal a Latorca völgyét.

A 9. gyalogezred parancsnokának csoportja (a 9. gyalogezred, egy erődsszázad, a 13. tüzérosztály, egy utászszázad). Lezárja és védi súllyal a Vezérszállás-Szolyva utat.

A 20. gyalogezred parancsnokának csoportja (a 20. gyalogezred, a 75. tüzérosztály, egy utászszázad). Védi a Mencsul 1104. és a 603. háromszögelési pont területét.

Hadosztálytartalék: egy zászlóalj, a 64. portyázó osztály, a vadászszázad és a 13. felderítő osztály, valamint a VI. önálló utászszázalaj részei, Polena környékén.

Tüzérség: az előbb felsorolt tüzérosztályok a sávjukba eső gyalogos harcsoportokat támogatták.

A hadosztály-tüzérparancsnok közvetlen rendelkezésére állt a I. gépvontatású közepes tüzérosztály és a 103. nehéz tüzérosztály a Pinye patak völgyében, elsősorban távolharc-feladatok megoldására.

A hadosztályparancsnokság Polenán volt.

Az Árpád-védőállás, amelyről már röviden említés történt, a Mencsul 1104., az 1052., a Kiczkerka, és a Buzsora 1007. háromszögelési pontok vonalában húzódott. Néhány jellemző tulajdonságát azonban szükséges kiemelni.

A főellenállási vonal és a mögöttes terep igen átszegdedt és — a völgytalpatok kikéve — mindenhol erdős, nehezen belátható terület volt. Három patak (folyó) völgye nagyjából négy részre tagolta a köztük húzódó párhuzamos gerincvonulatokkal.

A harántösszeköttetés itt is csak a terepen, vagy igen rossz erdei talajutakon volt lehetséges, járművek részére alig.

Külön gondot jelentett a tartalékok elhelyezése, mert számolni kellett azoknak többirányú alkalmazásával, ez pedig jóformán csak a gerincvonalak és leágazásaik, valamint a völgyek mentén volt lehetséges.

Megismétlődött a határ menti baj, ugyanis a főellenállási vonalban levő Kiczkerka háromszögelési pont területén már beszivárgott szovjet csapatok voltak és a védőállást csak harc árán lehetett elfoglalni.

A tüzérség a magas hegyek és szűk völgyek miatt feladatait csak kevés figyelőből, nehéz átlövési viszonyok mellett tudta megoldani.

A terep jellegéből adódó nehézségek természetesen az anyagi szolgálat, illetve az utánszállítás helyzetét is befolyásolták. Vonatalakulatok a Szolyva—Kisanna—Osszatelep háromszögben működtek.

A felvételező helyekig való szállítás ebben az állásban is igen kedvező volt, az utakon kívül egy vasút- és egy kisvasúti vonal állt rendelkezésünkre. Nehézséget tulajdonképpen az okozott, hogy a csapattestek (és segélyhelyek) közti szállítást ismét túlnyomórészt csak málhásállatokkal és taligákkal lehetett lebonyolítani.

A sebesültszállítás fontosságára való tekintettel minden gyalogezredhez sebesültszállító gépkocsik voltak beosztva, melyek a lehetőség szerint közel várakoztak a csapatok körzetében. Az Árpád-állásban folyó szüntelen harcok közepette legfontosabb esemény az október 15-i fegyverszünetet közlő kormányzói szöveg volt — illetve lehetett volna. A közismert és már alaposan feldolgozott

körülmények miatt nem sikerült, de az biztos, hogy a sok nehézség mellett egyik fő oka az előkészítés hiánya volt.

A fontos esemény valóban bekövetkezett volna, de mint említettem, az előkészítés hiányosságai olyan mérvűek voltak, hogy a fegyverszünet végrehajtásának egyik legfontosabb személye, az 1. hadsereg parancsnoka, maga is meglepetéssel értesült annak közzétételéről, ugyanis az előzetes megállapodások szerint annak október 20-án kellett volna megtörténnie.

Az esemény tehát elindult, de a folytatása elmaradt. A fegyverszünet híre elkésve, váratlanul és tájékozatlanul ért mindenkit. A legtöbb alakulathoz a hír már csak a vezérkari főnök nevében leadott módosított változatban, vagy azzal együtt ért el. Ugyanis minden csapattestnek csak 1—2 úgynevezett szórakoztató rádiója volt, ami talán be sem volt kapcsolva azon a délelőttön.

A hátrább fekvő alakulatoknál a hír természetesen gyorsan elterjedt. Aznap még kijutottam két harcoló alakulathoz is, mindenhol valami megdöbbenő csend és a meztelen igazságot az utolsó pillanatban észlelő, kérdő várakozás fogadott.

A rádiószózat elhangzása után pár perccel a hadosztály parancsnokságánál levő német összekötő törzs eltűnt és csak a következő napon jött vissza több felderítő páncélos és páncélvadász löveg kíséretében. Az utóbbiak néhány napig megszállva tartották a körzetünkben levő legfontosabb útcsomópontokat.

Az események további ismertetése előtt rá kell mutatni arra, hogy október 15-e után a hadosztály szelleme rohamosan romlani kezdett.

Ebben közrejátszott nemcsak a megghiúsult fegyverszüneti felhívás, hanem lehangoló hatása volt annak is, hogy teljesen elmaradt a tábori postai összeköttetés a szülőfölddel, a családokkal. Október 15-e körül az Alföld déli része, a hadosztály kiegészítő területe ugyanis vagy már nem volt a magyar csapatok birtokában, vagy éppen ott folytak a hadműveletek.

Így az otthoniakkal kapcsolatban érzett teljes bizonytalanság és sorsuk iránti aggodás mély nyomokat hagyott az emberekben.

Ezt még fokozták a veszteséges harcok, a túlzott követelmények, a pihenés hiánya és a lőszerhiány miatt érzett tehetetlenség.

Október 15-én és 16-án az arcvonalban viszonylagos csend volt, de 18-tól kezdve a Hankovszky vezérőrnagyot felváltó új hadosztályparancsnok, Sövényházy-Herditzky Jenő altábornagy máris nehéz problémákkal állt szemben.

Személyi változás még annyi volt, hogy rendszeresítették egy eddig ismeretlen feladatú „harcfegyelem biztosító” törzstiszteket. A 13. hadosztályhoz Muzsay Ferenc ezredes került ebbe a beosztásba.

A fenti időponttal egyidejűleg a V. hadtest parancsnoksága a Baumann-csoportot kivette a hadosztály alárendeltségéből és közvetlenei közé sorolta. A gyalogsági parancsnok és a 14. tüzérsztály visszatért a hadosztályhoz.

Meg kell jegyezmem, hogy a V. hadtestparancsnokság egyre növekvő beavatkozása hadosztályunk vezetésébe és ellátásába nem sok könnyebbséget okozott, inkább súrlódásokat. Egymás után vette közvetlen alárendeltségébe a hadosztály egyes vonatalakulatait, a meglévők feladatait pedig módosította. Utasítások és egyéb papírok sokaságát zúdította a hadosztályparancsnokságra, melyekre válaszolni is kellett volna.

Közben a Latorca völgyében egyre súlyosbodott a helyzet, mert a szovjet csapatok újból elfoglalták a Kiczerka és a Buzsora magaslatokat és ezekről megkerülve kiemelték a völgyzáró erődöket.

A 20. gyalogezrednél is nagy bajok voltak, mert több helyen áttörték az amúgy is ritka védővonalakat. A csapatok részben szétszóródtak, az ezredparancsnok órákra eltűnt. A harc már a 75. tüzérosztály figyelőinek, sőt állásainak vonalában folyt. A tüzérosztály kitartása révén és a beérkező 13/2. lovasszázad segítségével sikerült a támadást egy hátsó vonalban megállítani. Közben azonban az egyik lövésszázad és egyben tüzerfelderítő járőr harcálláspontját elfoglalták és itt nyilván megtalálták egy térképet, amelyen a hadosztály tüzérségének több adata be volt rajzolva.

Ennek alapján egymás után jöttek a tűzcsapások a különböző tüzelőállásokra és figyelőkre.

Ekkor zajlott le a következő szép haditett: a 75. tüzérosztály közepes ütegeinek egyik egysége állásváltoztatás közben árokba fordult. A lovak nem bírták kihúzni, ezért lekapcsolták és otthagyták a két arcvonal között. A löveg parancsnoka, egy ruszin származású szakaszvezető azonban az új tüzelőállás elfoglalásakor egy erősebb hatosfogattal önként visszament érte és heves aknautíz és légi támadások közepette kivontatta.

Október 19-én a Latorca völgyében tovább romlott a helyzet, a 7. gyalogezred ott levő részei szétszórva, kisebb csoportokban védekeztek. Ezek megerősítésére gépkocsiszállítással két hegyi zászlóaljat küldtek a hadosztályhoz. Felvonulásukat azonnal megkezdték — szakadó esőben — a Latorca-völgyet két oldalról kísérő gerincevonalatokra.

Ezek a zászlóaljak 22-én a szomszéd hegyidandár alárendeltségébe léptek és feladatuk a 13. hadosztály kivonásának biztosítása volt.

Az 1. hadsereg helyzete most már kritikussá vált, mert a debreceni csata után a szovjet csapatok elérték a Tisza vonalát, észak felől pedig a 4. Ukrán Front, egyre szélesedő arcvonalon, nagyobb erővel támadott. Az 1. hadsereget a bekerítés veszélye fenyegette. A 13. hadosztály külön is veszélyben volt, mert a Szolyva felé támadó szovjet csapatokat már nem lehetett megállítani, legfeljebb lassítani előnyomulásukat.

A hadosztályparancsnokság ezután jórészt már csak rövid szóbeli intézkedést adott ki a visszavonulásra.

A lényeg az volt, hogy a hadsereg arcvonalának kiegyenesítése céljából megindított nagy hadműveletből a hadosztályra az alábbi feladatok hárultak: Hátlogató védelem:

1. Munkács ÉK-en,
2. A szerednyei állásban,
3. Védelem a Zempléni hegység keleti oldalán. Az utóbbira azonban csak később kaptunk volna parancsot, a kialakult helyzetnek megfelelően.

A Munkács előtti védőállást már meglehetősen zavaros körülmények közt lehetett elfoglalni, közben szorultak egészen idegen alakulatok, viszont a 20. gyalogezred parancsnokának csoportja, amelyiknek a védelem északi szárnyát kellett volna képeznie, nem tudott csatlakozni, hanem a Turja patak és mellék-völgyeibe szorult.

A hadosztály kivonása tulajdonképpen 23-án este kezdődött az említett két hegyi zászlóalj és a gépvontatású közepes tüzérosztály biztosításával, az egész műveletet a már eddig is kiválóan működő Vályi vezérkari ezredes vezette.

A kivonást fedezte még 2—2° tüzérosztálynak a Latorca völgyéből északra és délre lépcsőzetes tüzerállásaikból leadott hatásos tüze.

A 13. felderítő osztály a szentmiklósi völgyszűkületnél foglalt reteszállást.

Az október 25-én kapott tájékoztatás szerint a hadosztály előtt már jelentős új páncélos egységek tűntek fel, 26-án reggel egy gépkocsizó lövész kötelék Munkácsot délről néhány km-re megközelítette. Sürgős volt tehát a szerednyei vonalba visszavonulni. Munkács előtt a tüzéség nagy mennyiségű lőszert kapott, amit feladatai teljesítése után nem tudott volna elszállítani. Ezért parancsot kaptak, hogy a már felderített és térkép szerinti célokra a nem mozgatható mennyiséget lőjjék ki.

A hadtestparancsnok, Álgya-Pap Zoltán vezérőrnagy a munkácsi hídtól északra, Oroszvég község területére egy utóvédet rendelt ki Muzsaj ezredes parancsnoksága alatt (ereje: egy német vadászzászlóalj, egy erődcsáhad, a 13. tüzérosztály és egy német páncélvadász lövegszakasz volt).

A csapatok kivonása nem ment egyszerűen, mert Munkács még hajnalban is tömve volt vonatrészekkel és az egyetlen hídhoz egy meglehetősen szűk utca vezetett, ahol igen nagy volt a torlódás.

Közben szörnyű jelenetek játszódtak le a városban. Erdélyi menekültek próbáltak kocsijaikkal előbbre jutni, a város lakosságának jó része az utcákon szaladgált. Egyesek menekültek, a többség azonban feltört és fosztogatott minden üres, vagy annak látszó üzletet, házat stb., közben összeverekedtek a zsákmányon.

Végül is a hadosztályparancsnok intézkedésére minden csapatnak előre kellett küldenie átvonulása idejére a hídhoz egy forgalomszabályozó részleget. Ezek nagy nehezen és erélyesen annyira rendet tudtak teremteni, hogy minden alakulat átvonult a hídon.

Az előbb említett utóvéd azonban csak 9 óra körül kezdte állásait elfoglalni a Latorca túlsó oldalán. Több egység figyelője a klastromaljai Szent Bazil kolostorban volt. Ezek innen, magam pedig a Beregrákos mögötti magaslatról láttuk, mint egy előttünk levő színpadon, amint felrobbantják a hidat, ahová egymás után gyorsan érkeztek meg a szovjet harckocsik. Eleinte számoltuk, de annyira szaporodtak, hogy már nem is volt érdemes . . .

Ugyanis egymás után fordultak el a hídtól és gázoltak át a Latorcán, mintha semmi sem lenne ott. Nagyobb részük előretört az ungvári műút mentén, 10—15 harckocsi pedig jobbra fordult és megtámadta a 13. tüzérosztály tüzelőállásait. Elsőnek a közepes üteg mozdonyállását, majd a tüzelőállást támadták. A harckocsikat csak igen kevés gyalogság és polgári fegyveresek követték. A közepes üteg meglevő lőszerét közvetlen irányzással kilőtte, utolsó lövéseivel utcát lőtt magának, s azon keresztül a megmaradt legénység gyalogharcban kivágta magát.

A másik két üteg ebből a támadásból még ki tudta vonni magát, mert a harckocsik a közepes üteggel voltak elfoglalva.

Az utóvéd parancsnoka 9 órakor megpróbálta egységeit Beregrákos vonalában állásba küldeni. A német zászlóalj rövid ideig védekezett, de az erődcsáhadból már a fele sem volt meg.

Ezen a területen próbálta megkeresni és állásba küldeni a 20. gyalogezred egyik idevetődött zászlóalját és a 14. tüzérosztályt a hadosztályparancsnok, a hadtest-tüzérparancsnok és a vezérkari főnök. Közülük a vezérkari főnököt elfogták, az előbbi két magasabb parancsnok pedig csak egy napi gyalogmenet után került elő, néhány km-rel arrébb.

A 13. tüzérosztály másik két üteget is harcokcsitáadás érte a műút mentén levő községekben, az egyiknek azonban még sikerült Nagyláz községnél tüzelő-állást foglalnia.

A helyzetet a sötétség beállta mentette meg egyelőre, továbbá egy magyar gépágyús szakasz, amelyik Szerednyénél igen közelről kilőtt néhány harcokcsit.

A hadosztályparancsnokság törzse, amely a tervek szerint Nagylázon települt, teljesen tájékozatlan és tanácstalan volt. Vezetői, mint említettem, eltűntek, a hadosztály gyalogsági parancsnoka, aki szintén személyesen próbálta elől a csapatokat összeszedni, csak akkor kerül elő. Megérkezése után kb. 20 órakerült átvette a parancsnokságot és több tiszt járőrt küldött ki a helyzet megállapítására.

Ezek rövidesen visszatértek és jelentéseikből a következő kép alakult ki:

A 7. gyalogezrednek csak néhány kis részét találták meg, mert a megtépzott ezred maradékának jó része is Tamássy-Szávits Sándor ezredessel átállt, illetve fogságba került.

A 9. gyalogezredig már el sem jutottak. A műúton ugyanis már szovjet gépesített alakulatok mozogtak. Egyébként a 9. gyalogezred parancsnoka, Szász Ferenc ezredes a sötétedés beálltával átállt a szovjet csapatokhoz. Később a debreceni kormány megalakulása után, mint vezérőrnagy, ő lett a Jászberényben megalakuló új honvédség 1. hadosztályának parancsnoka.

A német zászlóalj parancsnoka közölte, hogy alakulata kimerült, visszavonul Ungvár felé. Egy előkerült határvadász portyázó századparancsnok jelentette, hogy nehézfegyverei nincsenek, emberei kimerültek és alkalmatlanok ellenállásra.

Tehát a hadosztályparancsnokság előtt jóformában semmi sem volt, sőt az egyik járőr azt jelentette, hogy a Nagylázra vezető bekötőútnál már szovjet harcokcsik vannak. Ezek, úgy látszik, észrevették a járőrt, mert tüzeltek rá, rövidesen pedig a szinte nappali fényt árasztó holdvilágnál elkezdték lőni a falut. A hadosztályparancsnokság kénytelen volt, Cigányos felé kerülve, visszamenni Ungvárra.

Ide 22 óra körül érkeztünk be, ahol a kormányzósági palotánál a 6. hadosztály parancsnoka (Karátsony László vezérőrnagy), aki törzsével már indulóban volt, azt a parancsot közvetítette számunkra, hogy a 13. hadosztály feladata Ungvár déli védelme.

Vályi vezérkari ezredessel megpróbáltuk számba venni az illuzórikus védelemre felhasználható alakulatokat.

Ezek elvileg a következők lettek volna: egy portyázó század, egy csendőrszázad, az említett 20. gyalogezredbeli zászlóalj és a 14. tüzérosztály — melyek hajnalig nem kerültek elő —, továbbá a 13. tüzérosztály egy ütege, a 75. tüzérosztály két ütege, néhány szétszóródott híradó-, utász- és vonatkatonából összeállított hevenyészett alakulat.

Már hajnalodott, mire ezeket a gyér adatokat sikerült megszereznünk és ki lehetett adni a perecsenyi műúttól a Nagykaposig vezető útig félkörben levő védelemre az intézkedést. A parancsok azonban az alakulatok feléhez sem jutottak el és hajnalban már megkezdődött a szovjet harckocsik és gépesített alakulatok támadása. Mindenhol vad tüzelés hallatszott, Radvánc területén és a műút mentén tüzelőállásból-tüzelőállásba visszavonuló még meglévő útegeinket is, egy kivételével, szétszórták a szovjet harckocsik.

A már előbb említett gépágyús szakasz és a páncéltörőkkel felszerelt egyes harcok nem jelentettek komoly akadályt. A város nyugati részéről kivezető utakat rövidesen elérte egy harckocsialakulat, ott megállva minden mozgást megakadályozott és a vele jövő lövészek az arra kerülő magyar csapatrészeket elfogták.

A hadosztályparancsnokság szintén csak két részletben jutott ki Ungvárról.

Az Árpád-állásból való visszavonulás alatti anyagi szolgálatra is kell néhány szót fordítanunk. Kivonásukkor a csapatok háromnapos élelmet vételeztek, lőszer kivételesen bőven volt, mert a hadsereg ellátó oszlopa 25-éig még működött Munkácson.

A hadosztály vonata 26-ára általában Nagykapos környékére és attól nyugatra volt irányítva. Mozgó felvételező helyként gépkocsin szállítottunk anyagot egészen a harckocsitámadás megkezdéséig Beregrákos községbe. Ugyanitt sebesültszállító gépkocsik is tartózkodtak. Minden gépjárművünk korlátozás nélkül közlekedhetett, mert még tartott a skolái üzemanyagból, sőt a szolyvai falepárló üzemmel kötött csereüzletből nagymennyiségű metilalkoholhoz jutottunk, aminek hozzáadásával jelentősen sikerült üzemanyagkészletünket gyarapítani.

A hadosztályparancsnokság Céke községben gyülekedt össze (Sátoraljaújhelytől északra). Ide érkezett meg több km-es gyaloglás után az elveszettnek hitt hadosztályparancsnok is. Ezután kezdődött meg a veszteséglisták összeállítása.

A hadsereg arcvonala átmenetileg megszilárdult, aminek egy részét, az északi szárnyon, a Vályi vezérkari ezredes által összegyűjtött vegyes csapatrészek alkották a Feketevíz (Cerna Voda) mentén.

A lassan beérkező és összeszedelőzködő alakulatok harcértékjelentéseit összeítve november 3-án jelentkeztünk az 1. hadseregparancsnokságon, ahol egy ezzel megbízott törzs megkezdte a hadsereg átszervezését. A hadosztály gyülekező alakulatairól az alábbi kép alakult ki:

<i>Becsült veszteség</i>		
<i>Alakulat</i>	<i>Létszámban</i>	<i>Felszerelésben</i>
ho. pság.	10 ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀
7. gy. e.	50 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀
9. gy. e.	75 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀
13. feld. oszt.	30 ⁰ / ₀	25 ⁰ / ₀
20. gy. e.	50 ⁰ / ₀	75 ⁰ / ₀
13. tü. oszt.	75 ⁰ / ₀	75 ⁰ / ₀
14. tü. oszt.	10 ⁰ / ₀	—
15. tü. oszt.	10 ⁰ / ₀	—
75. tü. oszt.	50 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀
13. gá. ü.	10 ⁰ / ₀	—
u. zlj.	50 ⁰ / ₀	50 ⁰ / ₀
hír. zlj.	10 ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀
vonat	10 ⁰ / ₀	10 ⁰ / ₀

Amint a leírottakból láthatjuk, ez a jobb sorsra érdemes 13. honvéd gyaloghadosztály jóformán alkalmazásának első napjaitól kezdve egyre nagyobb kiterjedésében, mindig nehezebb, lehetőségeit messze meghaladó feladatok terheit viselte, végül is elvérzett.

A nehéz harcok után megmaradt részeinek sorsát órák alatt elintézte az 1. hadseregpáncsnokság.

A felsorolt alakulatokat részben egységenként, részben személyi és anyagi kiegészítésként, szétosztotta az 1. és 2. hegyidandár és a 24. hadosztály között.

Vonatalakulatainak javát nagyrészt a V. hadtestparancsnokság kapta, néhányat az említett seregtestek között osztottak szét.

Ezzel a 13. honvéd gyaloghadosztály rövid és keserves története lényegében befejeződött.

Magát a hadosztályparancsnokságot a Dunántúlra irányították majdani feltöltés végett. Parancsnoksága alatt nem maradt más, mint a 13. tüzérosztályparancsnoksággal együtt egy tüzérosztág néhány lóval és járművel, a hadosztály-vonatparancsnokság, 7 kocsioszlop, a lóellátó oszlop és a személy irányító állomás.

Ezek november 10-e után a Hernád és a Sajó völgyén, Balassagyarmaton és Esztergomon át meneteltek tovább Pápa környékére.

Ott a személyi állomány nagy részét a vonatalakulatok többszöri átfésülése után a győri kiképző és felszerelési központ kapta, ahol megpróbálták kiképző csapattesteket formálni belőlük, a dunántúli bevonulókkal kiegészítve.

A hadosztályparancsnokság adminisztrált és kiképzési tervezeteket gyártott jövőző alakulatai számára. Majd a nagy tavaszi offenzíva nyomására, egyre fogyatkozó állományával, Ausztriába települt át.

Ezt a visszaemlékezést mint a 13. gyaloghadosztályt felállító V. hadtestparancsnokság anyagi alosztályának, majd a mozgósítástól kezdve a hadosztályparancsnokság anyagi osztályának vezetője állítottam össze.

Mint tudjuk, az 1944. évben működő katonai alakulatok irományai jóformán mind elkallódtak, megsemmisültek, levéltári anyag alig van.

Így csak néhány, véletlenül megmaradt eredeti okmányra, két naplóra és saját emlékezetemre támaszkodhattam. Ezért, 36 év távlatából, teljességre nem is törekedtem. Így ebben az összeállításban az események menetével kapcsolatos, továbbá időbeli és földrajzi tévedések esetleg előfordulhatnak.